
Makaleler
Articles / Artikel

EDİRNE 1563:
YALANCI ŞAHİDLERİN GÖLGESİNDE BİR İLHÂD DAVASI

Edirne 1563:
A Case of Ilhad in the Shade of False Witnesses

Edirne 1563:
Eine anklage Wegen ketzerei im schatten falscher Zeugen

Cahit TELCİ*

ÖZ

Osmanlı Toplum hayatının en önemli unsurlarından birisi, yaklaşık iki yüz yıldan bu yana yaygın olarak Alevi şeklinde adlandırılan unsurlardır. Osmanlı idaresi, özellikle Safevî Devleti ile yaşanan siyasi rekabet ekseninde Sünni politikalara önem vermiş idi. Özellikle Kanuni dönemiyle beraber, Sünni siyaseti önceleyen ve Gayrı Sünni unsurları sürekli olarak kontrol altında tutmaya çalışan bir yönetim anlayışını takip ettiğini ifade etmek mümkündür. Osmanlı yönetimi için eli kalem tutan ve dolayısıyla da çevresini etkileyebilme potansiyeli yüksek olan kişilerin bu tür Gayrı Sünni eğilimlerle olan ilişkileri daha dikkatlice takip edilmiştir. Dolayısıyla Gayrı Sünni alanı tanımlayan ilhad, zendeka ve rafz gibi kavramlar, dini motifler taşımakla beraber, daha ziyade siyasi sebeplerin mahsulü olarak da düşünülmelidir.

* Prof. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü.
ctelci35@gmail.com.

Osmanlı yönetimi bu tür fikri eğilimlerle zaman zaman taşra güçlerini kullanarak sert bir şekilde mücadele ederken, burada bahse konu ettiğimiz örnek davada olduğu gibi, zaman zaman da teftiş ve hukuk mekanizmalarını işletmiştir.

Maalesef bugüne ulaşan metinler içerisinde bu tür fikir ya da eğilimlerin ne şekilde, hangi argümanlar ile sorgulandığını gösteren uygulama metinlerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadardır. Benzerlerine nazaran biraz daha kapsamlı olan buradaki örnek olayın raporu, bir taraftan konu bağlamında kullanılan argümanların neler olduğunu ortaya koymakta, öte taraftan Osmanlı hukuk pratiğinde ilhâd temalı bir şikâyetin nasıl takip edildiğini, kimlerin hangi ifadeleri verdikleri, bunlara karşı yerel güçlerin tavırlarını da göstermektedir.

Osmanlı dünyasında bahse konu suçlar gündeme geldiğinde, yalancı şahitlik kurumunun nasıl çalışmakta olduğu meselesi de çok çarpıcı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Hiç şüphesiz Osmanlı adalet mekanizmasında yer yer bir katalog suç olma vasfı da taşıyan ilhad ve zendeka davalarında, ahalinin, gerek dava sahiplerinin, gerekse yalancı şahitlerin beklentilerini boşa çıkartacak şekilde ifadeler vermiş olması son derecede önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, Zendeka ve İlhad, Vâlihi, Ruşenî, Yalancı şahit.

ABSTRACT

One of the most important components of Ottoman social life is component that has been called Alevism for almost two hundred years. Ottoman administration attached importance to Sunni policies especially in the axis of political rivalry with the Safavid Dynasty. It is possible to state that Ottoman administration, especially with the period of Suleiman the Magnificent, followed a regime that prioritised Sunni politics and constantly tried to control non-Sunni components. Ottoman administration kept a close eye on the relations with non-Sunni tendencies of persons who were literate and therefore had a potential to influence their circles. Hence, concepts such as “ilhâd”, “zendeka” and “rafz”, which define the non-Sunni sphere, should be considered as products of political reasons, although they carry religious motifs.

While Ottoman administration fought rigorously against such intellectual tendencies by using the provincial forces from time to time, sometimes it used the inspection and law mechanisms, as in the case mentioned here.

Unfortunately, within the extant texts, the number of procedure texts that show how such ideas or tendencies were interrogated does not exceed the fingers of one hand. This case study, which is a bit more extensive than its counterparts, on the one hand presents the arguments used in the context of the subject, and on the other hand shows how a complaint about “ilhâd” was followed in Ottoman legal practice, who gave which testimony, and the attitudes of local forces against them.

In the Ottoman world, the matter of perjury appears conspicuously when the mentioned cases are on the agenda. Undoubtedly, in the cases of “ilhâd” and “zendeka” that partly bear characteristic of a catalogue offence in the Ottoman justice mechanism, it is crucial that the community’s testimony nullifies expectations of both case owners and false witnesses.

Keywords: Edirne, zendeka and ilhad, Valihi, Rusheni, false witness.

ZUSAMMENFASSUNG

Einer der wichtigsten Faktoren des Gesellschaftslebens der Osmanen betrifft die Bevölkerungselemente, die seit ungefähr zweihundertfünfzig Jahren geläufig als Aleviten bezeichnet werden. Aufgrund der Rivalität gegenüber dem Safawiden Staat maß die Osmanische Verwaltung insbesondere den sunnitischen Politiken ein höheres Gewicht bei. Man kann sagen, dass ab der Ära von Kanuni ein Führungsverständnis praktiziert wurde, welches die sunnitische Politik priorisierte und bemüht war, die nicht sunnitischen Faktoren kontinuierlich unter Kontrolle zu halten. Dabei verfolgte die Osmanische Führung Leute, die des Lesens und Schreibens kundig waren und über ein hohes Potenzial verfügten, mit dem sie ihr Umfeld beeinflussen konnten, aufgrund ihrer Beziehungen zu dieser Art von nicht sunnitischen Tendenzen noch aufmerksamer. Aus diesem Grund sollte man Begriffe wie Ketzerei (ilhat), Ungläubiger (zendeka) und rafzi (rafz), die das nicht sunnitische Gebiet definieren, eher als ein Produkt politischer Ursachen ansehen, wenn sie auch religiöse Motive in sich tragen mögen.

Während die Osmansiche Führung diese Art von geistigen Strömungen gelegentlich unter Einsatz von Provinzkräften hart bekämpfte, brachte sie von Zeit zu Zeit auch Kontroll- und Rechtsmechanismen in dem Musterfall, um den es hier geht, in Gang.

Leider ist die Gesamtzahl der Praxistexte aus den Reihen der Dokumete, die es bis in die Gegenwart geschafft haben und zeigen, wie und mit welchen Argumenten diese Ideen oder Strömungen – damals - hinterfragt wurden, nicht mehr als die Finger, die man an einer Hand zählen kann. Der Bericht des Musterfalls, der im Vergleich zu ähnlichen Berichten ein wenig umfassender ist, zeigt einerseits die kontextbezogenen Argumente, die herangezogen wurden und andererseits informiert sie auch darüber, wie in der Rechtspraxis des Osmansichen Staates eine Strafanzeige im Kontext der Ketzerei verfolgt wurde und wer dazu Aussagen gemacht hat und wie das Verhalten der lokalen Kräfte war.

Mit den betreffenden Straftaten, die in der Osmanischen Welt zum Gegenstand der Untersuchung wurden, zeigte sich auch sehr auffallend, wie das System der befangenen Zeugen damals funktionierte. Ohne Zweifel ist es auch äußerst wichtig, dass in den Verfahren wegen Ketzerei und Gottleugnung, die im Osmanischen Justizapparat auch die Qualität einer Katalogstraftat hatten, die Leute mit ihren gemachten Aussgen sowohl die Erwartungen der Ankläger als auch die der befangenen Zeugen zu nichte machten.

Schlüsselwörter: Edirne, Ketzler und Ketzerei, Vâlihi, Ruşenî, befangener Zeuge.

Bu çalışmanın esası Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan ve bir soruşturmanın hayli geniş bir şekilde safahatını anlatan rapora dayanmaktadır (TSMA. d-04128). Çalışmada ilk olarak Osmanlı klasik çağında yerleşik ideolojinin görece dışında olarak kabul edilebilecek, Gayrı Sünni ya da XIX. yüzyıla beraber Alevi olarak adlandırılan grupların, klasik dönemdeki ifadesiyle mühlid ve zındıkların hukuk karşısındaki konumu örnek bir vaka üzerinden tespit edilecektir¹. Öte taraftan şer'îye sicilleri olarak bildiğimiz ve hukuki anlamda çok şey atfettiğimiz metinlere rağmen, soruşturma safahatına dair hala daha sınırlı olan bilgilerimize katkı sağlayacaktır.

Rafz, ilhâd ve zendeka kavramları tarihçiliğimizin gündemine özellikle Ahmet Yaşar Ocak tarafından dâhil edilmiştir. İsmail Erünsal (Erünsal, 2003) ve Saim Savaş (Savaş, 2002) bu alanda farklı kaynaklar ile yeni bakış açıları getirmişlerdir. Konu son derecede geniş olmasına rağmen bu ithamlara bağlı olarak yargılanan kişilere ait birkaç tane yargılama tutanağı elimizde bulunmaktadır. Bunlardan ilki Melami Şeyhi İsmail Ma'şuki (Ocak, 1990) ikincisi ise Şeyh Muhiddin Karamanî'ye (Ocak, 1999) aittir. Son yıllarda bunlara bir de Patburunzade'nin yargılanması ve idamı belgesi ilave edilmiştir (Menekşe, 2014: 126 vd.). Elimizdeki rapor, mevcutlar içerisinde en kapsamlı olanıdır. Metin, bir yargılama tutanağından ziyade, adeta soruşturma, inceleme raporu görünümündedir. Bu itibarla mühlidliği hakkında önce Edirne yerel makamlarına, daha sonra İstanbul'a ihbarda bulunulan üç kişi hakkında yapılan inceleme sürecinin tamamını, müddeinin ifadelerini, gösterdiği şahitleri, gelen şahitleri kontrol etmek üzere getirilen şahitleri, delil bulmak için verilen mühletleri, hâsılı tüm süreci ortaya koymaktadır.

Osmanlı Yönetiminin Rafz, İlhâd Ve Zendeka İthamlarına Yaklaşımı: Bazı Hatırlatmalar

Hiç şüphesiz çoklukla dini olmaktan ziyade siyasî sebeplere dayanan zendeka ve ilhâd suçlaması (Erünsal, 2003: XVII-XVIII) Osmanlı belgelerinde gördüğümüz kadarıyla, genellikle toplumsal bir faaliyet olarak ortaya çıktığında tehdit olarak algılanmış ve mücadele sürecine girilmiştir. Bir mühimme kaydına yansıyan şu ifade rafz ve ilhâdın sınırına işaret etmektedir: “*sünniyü'l-mezheb olmayub rafz ve ilhâd ları bi basebi's-şer sabit olmak*”² yani bir nevi Sünniliğin dışındaki bütün alanın bu suçlama ile

1 Bir zındığın yargılama süreci Ali Öge tarafından altı başlık altında değerlendirilmektedir. (Öge, 2010: 274).

2 BOA. MD, nr. XL, s. 274/501.

karşılaşması mümkün idi. Gerek bu konudaki ilk çalışmalardan olan ve Ahmed Refik tarafından yayınlanan belgelere (Ahmet Refik, 1932) gerekse son yıllarda Saim Savaş tarafından yayınlanan mühimme kayıtlarına (Savaş, 2002) bakıldığında “tâife” gibi çoklukla çoğul unsurlara vurgu vardır.

Örneğin 1 Cemazielâhir 982 (18 Eylül 1574) tarihli ve Musul Beyi'ne hitaben gönderilen hüküm, bu taraflarda tatbik edilmekte olan aşura âdetini “*rafz âdeti*” olarak ifade etmekle yetinmeyerek, bunun *ehl-i sünnet ve'l-cemaat itikadına da ibanet* olduğunu vurgulamaktadır³. Yine bu cümleden olarak, peygamberin ashabına küfretmek Osmanlı algılamasında *mülbid ve Kızılbaş* olarak nitelenen fiillerden olarak ifade edilebilir. Amasya, Çorum, Zile, Turhal, İskilib, Osmancık Artukâbâd, Oratapâre, İnepazarı, Mecidözü, Kazâbâd, Karahisar kadılarına hitaben 28 B 989 tarihinde kaleme alınan hükümde, kasaba ve köylerde bazı *mülbid ve Kızılbaş taifesi* bulunduğu bahisle⁴ bunların, peygamberin ashabına küfretmekten başka, geceleri toplantılar düzenledikleri, bu toplantılara kadın ve kızlarını da getirdikleri, oruç tutmadıkları, namaz kılmadıkları, çocuklarına Ebubekir, Ömer ve Osman isimlerini vermedikleri ileri sürülmektedir. Bu örnek hükümde yer alan fiillerin, Osmanlı merkez yönetiminin rafz ve ilhâd algısının sınırlarına dair verdiği fikir son derecede önemlidir. Osmanlı dünyasının genel geçer ideolojisini belirleyen kanun koyucu otorite, sadece imana taalluk eden ve belki de ağır bir şekilde tecziyeyi de beraberinde getiren konuları değil, bununla beraber muamelâta dâir bazı hususları da yerleşik ideolojisinin sınırlarına yerleştirmiş olarak görülmektedir⁵.

3 BOA. MD, nr. XXVI, s. 221/628, “*nefs-i Musul'da aşura olunmaya deyu mukaddemâ emr-i şerif verilmiş iken hâlâ bazı kimesneler ol emr-i şerifime muğâyir geru aşuraedüb rafz âdeti üzere hilâf-ı şer' evza' edüb ehl-i sünnet ve cemâate ibanet ve etaddi ettikleri ilâm olunmağın buyurdum ki vusûl buldukta göresin arz olunduğu üzere ise hükm-i sâbuk mücebince min ba'ad kimesneye aşura ettirmeyesin şöyle ki bu def'a dabi hilâf-ı emr geru aşura ederler ise habs edüb ismi ve resmi ile yazub arz eylesesin*”.

4 “*çar-yâr-ı güzîn rıdvanallahü teâlâ aleyhim ecmâ'ine sebb ve şetm edüb müselmânlara aleniyyen yezîd geldi deyu kelîmât edüb ve gece ile cem'iyet edüb avretlerin ve kızların meclîslerine getürüb birbirlerinin avretlerini ve kızlarını tasarruf edüb salât ve saym bilmedin ve oğllarına Ebubekir ve Ömer ve Osman isimleri tlâk etmeyüb ve içlerinde dabi bu isimler ile müsemmâ kimesne olmamağla mülbid oldukları zâbir olub ve içlerinde balîfe namına olan kimesneler yukarı cânıbdan şablarından [...] ve esbâb getürüb birbirlerine gezdürüb zîyâret edüb...*”, BOA. MD, nr. XLII (42) , s. 123/420; BOA. MD, nr. XLIII, s. 8/14.

5 Bu anlamda Kanunî'nin terk-i salat edenler hakkındaki fermanı ilginç bir örnektir (Demir, 1984).

Osmanlı merkez yönetimi bu kabil anlayışları belli yönleriyle itikadi bir alan ile de ilişkilendirmektedir⁶. Ancak bazı meseleleri biraz da bölgesel olarak düşünmek gerekir. Safevî tesirlerine yakın coğrafyalarda bu kavramlarla beraber üzerinde hassasiyetle durulan bir diğer kavram da hiç şüphesiz Kızılbaş tabiri olmuştur. Kavram kullanılırken bazen öte taraf, yani Safevî sahasının kastedildiği anlaşılıyor olmakla beraber, zaman zaman da Osmanlı Alevilerinin kastedildiği muhakkaktır.

Osmanlıların mühlid ve zındık kavramlarıyla tanımladıkları Sünnilik dışında son derecede geniş bir alan olmakla beraber, bu kavramlar bugün “Alevi” olarak adlandırdığımız kesimi de ifade etmektedir. Burada bir cümle ile olsun ifade etmekte fayda vardır: Bugün Alevî ifadesini neredeyse çok zaman “Bektaşî” kavramıyla beraber hatta “Alevi-Bektaşî” şeklinde son derecede özensiz olarak kullanmakta bir beis görmüyoruz. Osmanlılar için “Bektaşî” vardır ve muazzездir. Ancak en azından kavramsal olarak “Alevi” tabiri, Naîma ve birkaç tezkire istisna tutulursa XIX. yüzyıla kadar kullanılmaz⁷. En azından Osmanlıların, 1826’ya kadar, “Bektaşî” olarak bilinen kesimlerle kategorik olarak sorunlu olmadıkları⁸ kadar “Alevi” olarak isimlendirmedikleri ancak zındık, mühlid ya da rafizî olarak tanımladıkları gruplar üzerinde sürekli bir kontrol ve dikkat ile durdukları izahıtan varestedir⁹.

Dolayısıyla Osmanlı düşüncesinin bu kavramları temsil eden kişilere nasıl yaklaştığının, konunun tarihsel temellerini çözümlenmek anlamında katkı sağlayacağı

6 Mesela 2 Şaban 982 (17 Kasım 1574) tarihli kayıta Koyun Baba olarak bilinen Bünyad isimli kişinin “başr ü neşri inkâr edip rafz ve ilhâd üzere olduğı” ifade edilmektedir, BOA. MD, nr. XXV, s. 324/2983.

7 Elbette Kemalpaşazade’nin fırak-ı dalle bağlamında ifade ettiği Aleviye zümresini hatırdı tutmak gerekir (Teber, 2007: 26). “Alevi” kavramının XIX. yüzyılda ve özellikle de II. Abdülhamid döneminde gerek gurup içerisinden bir tanımlama, gerekse dışarıdan siyasi bir niteleme olarak kullanımı Yalçın Çakmak’ın doktora tezinde ana hatlarıyla tartışılmıştır. (Çakmak, 2018:113 vd.)

8 *Bahkesrî Kadısı’na hükmü ki;*

Karesi Sancağı Beğü Faik dâme izzebü ile Yuldrım Hân Medresesi Müderrisi olan Menlânâ Lütfullah südde-i saadetime mektublar gönderüb evliyâ-yı kiramdan Merbûm Hacı Bektaş kaddese sırrabunun hulefâsından Ramazan Dede dervişlerinden İbrâhim Dede ve gayırlar kendü hallerinde gezerler iken kasaba-i mezbûreden ba’zı kimesneler üzerlerine gelüb bî günâb iken cümlesi mukkem darb ve let idüb ve nicesin başın ve sâir a’zâsın mecrub edüb ve mezbûr azîzin âyet-i kerîme yazılmış alemini yere biragub ve çerağın yaralayub teaddi eyledikleri arz ettikleri ecilden buyurdum ki vusul bulduktı bu fesâd edenleri ele getürüb dahi mezbûr ile mürâfa’a edüb ...”, BOA. MD. LXXIII, s. 184/431.

9 Bu iki unsur arasındaki farkı bir belge üzerinden Mustafa Özsaray tezinde ortaya koymuştur (Özsaray, 2018: 335).

muhakkaktır. Öte taraftan Osmanlı fetvaları içerisinde zaman zaman katle varıncaya kadar ağır cezâî yaptırımlar öngörülen rafz ve ilhâd suçlarının Osmanlı hukuk pratiğinde hangi cezalar ile karşılandığının da çözümlenmesi gerekmektedir.

Bir defa bu tür fil ve fâillerin takibinde süreç her zaman merkezden değil, bazen de taşradan başlamaktadır. 10 Şevval 977 (18 Mart 1570) tarihli ve Aydın Beyi Mahmud'a gönderilen ferman suretinde yer alan, "*mektub gönderüb bundan akdem bazı kimesneler rafz ve ilbâd ile meşhur olub fitne ve fesâddan hâlî olmamağla ele getirülmeleri için vârid olan fermân-ı âlişânım mucibince abvâllerine mukayyed olub hüsn-i tedâriikle dokuz neferi ele getirüleb*"¹⁰ ifadesinden süreci Aydın beyinin başlattığı ve onun bildirmesi üzerine merkezin bu kişilerin yakalanması için ferman gönderdiği anlaşılmaktadır¹¹.

Burada dikkat çeken husus, Osmanlı merkezinin bu kişilerin *fitne ve fesad* içerisinde bulunuyor olduklarını vurgularken, bazen suçlarının tespit edildiği, *bi basebi'ş-şer rafz ve ilbâdî sâbit* olanların haps edildiğini, geri kalanların "*abvâllerin hak üzere görüb rafz ve ilbâdları sâbit olanları habs edüb arz eylesin*" şeklinde dikkatli bir dil kullanarak tahkik olunmalarını istenirken bazen de 17 Ca 985 (2 Ağustos 1577) tarihli ve Dulkadir Beylerbeyine gönderilen emirde ifadesini bulduğu gibi "*mukaddemâ emr-i şeref vârid olup vilayet-i mezhebârda rafz ile meşhûr*" olanların *baklarından gelinmek* gerektiği şeklinde çok net, yalın ve sert bir üslupla kaleme alındığı görülmektedir¹².

Yukarıda ifade ettiğim gibi şüphesiz Osmanlı merkez yönetimi bir kişinin rafizî ya da mülhid olmasından ziyade, onun etki alanının ne kadar olduğuyla daha yakından ilgilenmekte idi. Bu tarz fikirleri bulunan bir kişinin takibatından asıl kasıt, o kişinin ahali üzerinde olabilecek muhtemel etkilerini ortadan kaldırmaya yönelikti. İlgili hükümlerin formüle edilmesinde bu konuyu önceleyen bir yazım özelliği dikkat çeker. Şöyle ki ilgili yerin kadısına ya da diğer ilgili kamu yöneticilerine bahse konu olan kişi tarif edilerek "*Tatarpaşarı kazasına tabi Mendes nâm karyeden Mustafa Işık demekle ma'rûf Işık hurâfî mezheb olub*" ardından konunun muhtemelen devlet için en dikkat edilmesi gereken yönü vurgulanmaktadır (*Müselmânları idlâl etmekten hâlî olmadıkları*

10 BOA. MD, nr. IX, s. 48/129.

11 BOA. MD. nr. XXVIII, s. 340/859 bu hüküm de de benzer bir durum vardır. Karaman Beğlerbeği'ne gönderilen hükümde "*Kara Beğ demekle maruf kimesnenin ilbâdî bususun bildirmişsiz*" denilerek sürecin Karaman'dan bir şikâyete bağlı olarak başladığı anlaşılmaktadır. Bu hükümdeki asıl ilginç yaklaşım Osmanlı başkentinin Kara Beğ'in "teftiş bahanesiyle ele getirüleb" Kıbrıs'a sürülmesini istemesidir.

12 BOA. MD, nr. XXXI, s. 142/335.

ilâm olunmağın). Bu vurgu metnin ilerleyen kısımlarında da başka biçimlerde yenilenir (*mezâkâr her kande ise hüsn-i tedbir ve tedârikle ele götürüb dahi ol vechle müselmanları idlâl ederse mukayyed ve mahbus südde-i saadetime göndermek emr edüb*), (*mezâbûrun ele gelmesi ziyâde mühim olmuştur*).

Kanun koyucu, merkezden taşraya gönderdiği hemen her hükmün sonunda konunun önemini bir kez daha hatırlatan ve gereği yerine getirilmezse olabilecek belagatlı bir tehdit cümlesi ile kaydetmekten geri durmaz. Ancak bu hükümde kullanılan tehdit cümlesi bir anlamda mühlidlere yardım ve yataklık gibi algılanabilir (*ihmâliniz sebebi ile gaybet edeler asla bu bâbda beyân olan özrünü kabul olmak ihtimâli olmayub mühlitlere himâyet eylemiş olursuz ol takedirce azl ile konulmayub müstehâk-i itâb ve ikâb olursuz ...*)¹³.

Aslında yukarıda ifade ettiğimiz Dulkadir beylerbeyine hitaben kaleme alınan emir konunun başka yönüne de ışık tutmaktadır. Bu hükümden anlaşıldığı kadarıyla kişinin rafz ve ilhâda yönelik fikirlerinin olmasının ötesinde “*rafz ve ilhâda müteallık alâimi zühur edenler*” de “*baklarından gelinmesi*” gereken kişilerden olarak kabul edilmektedir. Buradaki alâimden kasıt gerek bu hükümde gerekse konu edindiğimiz Edirne vakasında olduğu gibi çoklukla kitaplardır. Ancak bu hükümde “*şah tarafından bazı mekâtib ve sâir alâim*”den de bahsedilmektedir¹⁴. Burada bahsedilen *alâim* mektuplar ya da bazı kitaplar olabileceği gibi çoklukla bir *taç* olarak da ifade edilmektedir. Konunun mektup ya da kitap bağlamının ifade edilmesi bir anlamda bu kişi ya da kişilerin başka Müslümanları etkileme potansiyelleri bağlamında değerlendirilmelidir.

22 Muharrem 984 (21 Nisan 1576) tarihli kayda nazaran ellerinde Rafizi kitapları bulunan bazı kişilerin de İstanbul’a gönderilmesi istenmektedir. Aslında bu emirde asıl konu kişiler değil daha ziyade kitaplar olarak dikkat çekmektedir. O esnada kimde bulunduğu anlaşılmayan kitapların buldurularak İstanbul’a gönderilmesi istenmekte, bu arada kitabı elinde bulunduranların da kitaplarla beraber İstanbul’a gönderilmesi talep edilmektedir¹⁵.

13 BOA. MD, nr. XXI, s. 211/502.

14 BOA. MD, nr. XXXI, s. 142/335.

15 BOA. MD, nr. XXVII, s.399/957; 20 Rebiülevvel 984 (17 Haziran 1576) tarihinde Çorum Beyi ve Orta Pâre kadısına yazılan hükümde de Veli Fakih adlı kişi tarafından getirilen otuz dört adet “*mücellid râfizi kitapları*”nın nerede olduklarını tespiti istenmektedir. BOA. MD, nr. XXVIII, s. 344/88.

Bu gibi yaklaşımlar içerisinde, Osmanlı yönetiminin ısrarla üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de “*Kızılbaş ayını üzere olub eshâb-ı güzîne taarruz ve şetm edüb yukarı cânib ile...*” bir şekilde ilişki içerisinde bulunmak olarak ifade edilebilir¹⁶. Yukarıda ifade ettiğim bu kavram zaman zaman Safevî tarafını kastetmekle beraber Osmanlı Alevilerini tanımlayan kavramlardan bir tanesi olarak da kullanılmıştır.

Kızılbaş ayını konusu, zaman zaman daha belirgin tanımlamalar ile de tarif edilmektedir. Kızılbaş ayını olarak adlandırılan ayın ya da merasimin, tekkelerde yapılan genel geçer anlamdaki zikirleri ifade etmediği âşikârdır. Çünkü devlet bu tür faaliyetleri başka bir kategori içerisinde değerlendirmektedir. 8 Rebiülâhîr 985 (25 Haziran 1577) tarihinde Tarsus Beğî’ne hitaben gönderilen hükümde Kır Tatar adlı kişinin Kızılbaş halifesi ve hayli zamandan beri mıntıkada gezen bir kişi olmasından bahisle ifade edilen “*nâ mahrem avretler cem’ edüb ayin-i bâtulları üzere cem’iyet ederler*” tanımlaması bunlardan bir tanesidir¹⁷. Keza, 22 Cemazielâhîr 985 (6 Eylül 1577) tarihli ve Çorum beyine gönderilen hükümde de kişinin kendisinin halife olduğu *kızılbaş tarzı üzere avreti ve oğlanları ile şürb-i hamr* ettiği nice yerde kendisine nezir, çerâk ve kurban toplandığı ifade edilmektedir¹⁸. Tirebolu ve Giresun kadılarına hitaben kaleme alınan hükümde de bu kızılbaş ayını konusuna yer verilmektedir. Buna göre; “*reâyâyı idlâl edüb mübarek Receb, Şaban ve Ramazan aylarında tenâbîlerinden olanların avretleri ile bir yerde cem’ olub kızılbaş ayını üzere şürb-i hamr ve ef’al-i şeni’a eylediklerinden ma’ada bâşâ çehâr yâr-ı güzîn rıdvanullahi teâlâ aleyhim ecmâine bâşâ sebb ve lanet edüb ve şenâ’at üzere oldukların arz eylediğün ecilden*” gibi davranışlar kızılbaş ayını olarak mütâlâa edilmektedir¹⁹.

Benzer tanımlamaların birçok divan kaydında formüle edilmiş olması, belgelerde haksız yere suç isnadından kaçınılması ve yer yer teftişlerin hak üzere yapılması konularındaki ısrarlı vurgular, bu konularda bir kısım tecrübelerin varlığına işaret ediyor gibidir. Bazı hükümlerde ise katalog tanımlamaların ötesinde ayrıntı verilmesi ya da fiilin belli yönleri ile tanımlanmış olması bu fiillerin gerçekten var olabileceğine ilişkin kanaatlere de imkân sağlamaktadır. Yukarıda kaydettiğimiz son hüküm bunlardan birisi olarak değerlendirilebilir. Bahse konu kayıta Tirebolu taraflarında dağların tepesinde bir mağarada yaşayarak her zaman içki içtiğinden ve Receb Şaban ve Ramazan aylarında kadınlar ile bir araya gelen ve bu meclislerde keyif veren

16 BOA. MD, nr. XXX, s. 207/488.

17 BOA. MD, nr. XXX, s. 36/707.

18 BOA. MD, nr. XXXI, s. 234/517.

19 BOA. MD. nr. LXVIII, s. 49/98.

maddelerin de içildiği bir kızılbaş ayini icra edilmesi tanımlanmaktadır. Osmanlı yönetimi aslında birçok belgede tanımladığı bu fil için vaka özelinde fazla ayrıntı nakletmektedir. Kanaatimce bu tanımlamalar mutlaka ele alınarak incelenmelidir.

Her ne kadar *Menâkıb-i Sultan Bâyezîd Hân*'da Anadolu'daki abdal, ışık ve zındıkların teftiş edilip, şer'le küfür söyleyenlerin haklarından gelindiğinden bahsediliyorsa (Ocak, 1982: 510-511) ve Nişancı Mehmed, mühlid ve zındık taifesinin Osmanlı coğrafyasından temizlenmiş olduğunu ifade ediyorsa da, bu anlatımın siyasî olduğu, özellikle Kalenteri zümrelere karşı ciddi bir takibat uygulanmış ise de (Ocak, 1992: 128-129) bütün bu unsurların temizlenmiş olduklarından bahsedebilmenin, mühimme kayıtları ile uyumadığı anlaşılmaktadır (Savaş, 2002). Ancak bu anlatı belki de dönemindeki bir eğilimi nakletmesi açısından önem taşımaktadır. “*ehl-i ilhâd zâbirü'l-fesâd olan farîk-i zındık ıfık taifesi musâbibân-ı hayrül-beşer yani Hazret-i Ebubekir ve Ömer'e izbâr-ı buğz ve adâvet ettikleri müsbet olduğu ecilden min bâ'd diyâr-ı Osmaniyede karar etmesünler deyu buyrulmağın zâviyelerde ve bankâhlarda bulunan mühlidleri sürdüiler çıkardular ... her biri bir tarafa gitti elhamdülillâh ki hazret-i pâdişâb-ı dîn-penâhın eyyâm-ı devlet ve hengâm-ı saltanatlarında muhalif-i ehl-i sünnet ve cemaat olub... gibi bi din-i fırka-i ehl-i zendeka külliyyen makbûr ve mecbûr olub hasîs-i mezzelletde bâr ü zâr ka'r ü zemin-i nekbette mânend-i merkez-i hâk-i hakâr ve bî mikdâr oldular*” (Nişancı, 1279: 237-238).

Özetle söylemek gerekirse Osmanlı yönetimi, başlangıç tarihini vakalar özelinde çok net olarak ortaya koyamasak da XVI. yüzyıla beraber rafz, ilhad ve zendeka yer yer de ışık kavramları ile resmî ideolojisi arasında bir hat oluşturmuştur. Bu hattın oluşturulması sebepleri arasında Safevî İran ideolojisinin etkin olduğu muhakkaktır. Zira Safevî propagandacılarının Osmanlı coğrafyasının en uzak kesimlerinde bile faaliyette oldukları bilinmektedir. Burada önemli olan bu propagandaların Osmanlı coğrafyasında zemin bulmuş olmasıdır.

Osmanlı merkez yönetimi, sınırlarını görece belirlediği İslam algısının karşısında ya da en hafifinden dışında bulunan kişileri bu hat ile irtibatlandırmaktadır. Osmanlı hukuk algısı bu kabil suçlara nasıl yaklaşmakta idi? Süreç nasıl yönetiliyordu? İstanbul'un tavrı taşraya nasıl etki ediyordu? Uygulanan cezalar nelerdi? Bu suç ile ilgili olarak öngörülen ceza her zaman idam gibi sert bir ceza mıydı?²⁰ gibi sorular, Osmanlı dünyasındaki rafz, ilhâd, zendeka, ışık gibi kavramların incelenmesi sürecinde

20 Edirne davasında olduğu gibi sürgün ile cezalandırılanlar ya da küreğe konulanlardan haberdarız (İpşirli, 1982: 211).

önemlidir. Bu çalışmaya konu edindiğimiz örnek dava, bu sorulardan bazılarına cevap verecek niteliktedir.

1563 Edirne

Çalışmamızın konusunu oluşturan hadise 12 Kasım 1563 tarihli tanzim edilen bir rapor ile bize kadar ulaşan bir ilhâd teftişi ve teftişin ardından haberdar olduğumuz cezalandırmalardır. Elimizdeki metin aslında örneklerine XIX. yüzyılda tesadüf ettiğimiz istintak-nâmelerin erken bir benzerini andırmaktadır. Bilindiği gibi istintak-nâmeler, bir kişinin belli bir konu hakkında sorgulanırken, soru ve cevapların tek tek kaleme alınması suretiyle oluşturulan modern sorgulama tutanaklarıdır. Elimizdeki metin de XVI. yüzyılın anlatım üslubu içerisinde, belirli şahitlere “...*deyu sorulduktâ*” biçiminde yöneltilen sorulara onların “*deyu cevap verüp*”, “*deyü şehâdet edüb*”, “*deyu inkâr ile cevap vericek*” şeklinde, verdikleri cevaplarına, şehâdetlerine yer veren müstakil rapordur²¹.

Bahse konu rapor, Divân-ı Hümâyün’da görülmeye başlanan davada şikâyetçi olan tarafın, şahitlerin Edirne’de bulduklarından bahisle, davanın orada görülmesi gerektiğini ifade etmesi üzerine, maznunların ve delillerin zapt u rapt altında Edirne’ye gönderilerek orada toplanan teftiş heyetinin, ilhâd ve zendeka bağlamında yaptığı teftiş/soruşturma tutanağıdır.

Raporda hakkında ilhâd ve zendeka ile itham edilen üç kişi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Edirne Muradiye Camii hatibi olan Emir, diğeri Müderris Rüşenî ve raporun son kısmında yer alan Vâlihî’dir. Şikâyetçi ya da daha doğru bir ifade ile dava sürecinde maznunlar hakkında bu tür fiilleri işlediklerinden bahisle şahitlik eden kişiler ise Emینیye Müderrisi Muslihiddin ile muhtemelen Edirne’den Vâiz Küçük Emir olarak tanımlanan kişidir. Bu iki kişinin kimlikleri hakkında daha ayrıntılı bilgimiz maalesef yoktur.

Hatib Emir hakkındaki suçlamalar, başlangıçta benzerlerini başkaca ilhâd ve zendeka isnatlarında da gördüğümüz türdendir: İlhâd ve zendeka içerikli ya da bu fikirlerle oluşturulmuş kitapları buldurmak. İfade ettiğim gibi bu suçlama ünik değildir. Osmanlı merkez yönetimi bir kişiyi bu suç ile ilişkili olarak suçlamak istediğinde fiiller çok açık değilse, bir yerde bir ayın, zikir esnasında şahitler huzurunda yakalanmamış ise ve eğer elinde bu kabil bazı kitaplar ya da benzeri obje bulunmuş ise

21 TS. MA. d-04128.

suçlanması için yeterli olabilirdi. Kitap meselesi bizatihi önemli bir meseledir. Zira bu tür kitaplar Osmanlı yönetimi için muhtemelen benzer fikirlerin yayılmasının bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Elbette bu tür kitapları yazmak kadar bulundurmak da suç ile itham olunmayı beraberinde getirebiliyordu. Bu tür içeriğe sahip kitaplar bir nevi kişinin etki alanını aritmetik olarak artırabilecek bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu itibarla böylesi kitaplar muhafaza edilmemeli, daha önemlisi yayılmamalı, elden ele dolaşmamalıdır²².

Hemen akla bir soru geliyor. Osmanlı merkezinin bu tarihlerde rafz ve ilhâd ile ilişkili olarak kabul ettiği kitaplar nelerdir? Bu sorunun cevabı maalesef o kadar net değildir²³. Burada ele aldığımız rapor gibi benzer dönem evrakı, adeta lânetlediği bu kitapların ismini anmaktan kaçınmıştır. Hiç şüphesiz Şeyh Bedreddin'in *Vâridât*'ı dönem Osmanlı uleması için en sorunlu metinlerinden olarak kabul edilmelidir (Ocak, 1998: 186 vd.). Özellikle XV. yüzyılda yaşanan hadiseler dolayısıyla Fazlullah Hurûfî'nin *Câvidân*'ı da bu kabilden eserlerdendir. Keza Arabî'nin Füsûs'u da Osmanlı yönetimi için dikkat edilmesi gereken kitaplar meyanında kabul edilebilir²⁴. Yine Lâmi Çelebi'nin *Makel-i Hüseyin*'i Molla Arap tarafından yasaklanmış idi (Anetshofer, 2011: 92). Anlaşıldığı kadarıyla bu kitap meselesi XIX. yüzyıla kadar devam etmiş bir konudur ve tıpkı burada bahse konu ettiğimiz metinde olduğu gibi Acem menşeli

22 Ahmet Yaşar Ocak, Lâri Mehmed Efendi'den bahisle açtığı bu kitap meselesinde önemli bir konuya daha değinmektedir. O da bu tür isnatlara uğrayanlardan bazılarının “kâfiri hatla” yazılmış olan kitaplarla ünsiyeti konusudur. Ahmet Yaşar Ocak, bu noktadan hareketle Lâri Mehmed Efendi'nin doğu dilleri dışında Batı dillerine de aşina olabileceği ihtimâlini ifade etmektedir (Ocak, 1999: 247). Bu örnek tek değildir. XVII. yüzyılda bu manada Osmanlı yönetimini haylice uğraştıran kişilerden bir tanesi olan Bosnevî İbrahim'in “Latin Lisanı üzere” yazdığı mektupları elde eden Osmanlı yönetimi bu mektupları çevirmiş idi (Telci, 1998).

23 Gerek klasik dönemde gerekse daha sonra Ahmed Bican'ın *Emvâriü'l-Aşıkân*'i gibi bazı kitapların bazen “muzır” kabul edildiği bilinmektedir. Yine bu cümleden olarak *Yıldıznâme*, *Tabîrnâme*, *Saatnâme*, *Ahmediye* ve *Muhammediye* gibi Osmanlı coğrafyasında yaygın olarak kabul edilebilecek bazı kitapların fal açmak maksadıyla da kullanıldığını unutmamak gerekir. (Ersoylu, 1997:200). Fal maksadıyla kullanılıyor olmaları bu tür kitapların Osmanlı merkez yönetimi tarafından zaman zaman muzır olarak kabul edilmelerinin sebebi olarak düşünülebilir. Öte taraftan Osmanlı coğrafyasında Kur'an-ı Kerim'den fal bakılması bile çok yaygın bir uygulama olarak bilinmektedir.

24 Konumuz bağlamında olmayan başka yasak kitaplardan da haberdarız. XVIII. yüzyıl sonlarında yaşayan Enderunlu Fazıl'ın *Zenan-nâme*, *Hubân-nâme* ve *Defter-i Aşk* adlı eserleri ve Sümbülzâde Vehbî'nin *Şevk-Engîz*'i Osmanlı yönetiminin çok da hoş nazarla bakmadığı eserlerdendir. Bunlar hakkında bir değerlendirme için bk. (Süreli:2007)

kitap ya da sair evrak bu süreçte en çok bahsi geçen konulardandır²⁵. Zındıklığı dolayısıyla idam edilen Lâri Mehmed'in kitapları gibi (Bostan, 1994: 151) bu tür suçlarla müttehem olan diğer kişilerin ellerindeki kitapların listeleri olmuş olsaydı, şüphesiz bu konu hakkında bilgilerimiz daha teferruatlı olacak idi.

Raporda sürecin nasıl başladığına dair bilgi yer almamaktadır. Yani Edirne'de Muradiye Camii'nde Hatib olan Emir'in elinde bahse konu kitapların bulunduğu nasıl ortaya çıkmıştır, konu İstanbul'a nasıl intikal etmiştir, bir ihbar mı vardır vs. bunlar belli değildir. Bu tür meselelerde genellikle ahalden bir ya da birkaç kişi kadıya müracaat edip meseleyi nakleder, kadı değerlendirmeyi yapıp konu kendisinin halledebileceği bir konu ise halleder, çok zaman durumu İstanbul'a arz eder. Divân-ı Hümâyunda müzakere edilen konuda gerekli talimat kadıya gönderilir (Telci, 2016: 9). Hemen ifade etmek gerekir ki burada bahse konu olan rafz, ilhâd gibi bir nevi Allah hakkı olarak kabul edilebilecek, çok zaman da Osmanlı devlet ideolojisinin sınırlarını zorlayan meselelerde illa ki bir davacı aranmaz kanun koyucu bu meseleyi re'sen de dava konusu yapabilir (Demir, 2010: 83).

Rapor, Emineye Müderrisi²⁶ Mushihiddin ile Vâiz Küçük Emir'in Divân-ı Hümâyun'da Edirne Muradiye Câmii Hatibi Emir ve Müderris Rûşenî hakkında *ilhâd ve nâ ma'kûl ef'alinden* bahisle şahitlik etmiş oldukları bilgisi ile başlıyor. Bahse konu kişiler suç unsuru olan kitaplar ile İstanbul'a getirmişlerdir. Şimdilik kimliği hakkında bilgimiz olmayan Vâiz Küçük Emir, ifadesi sırasında Hatib Emir ve Rûşenî'yi tanıyan kişilerin Edirne'de bulunmasından bahisle, davanın Edirne'de görülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu ifade üzerine Osmanlı merkezi yönetimi, yerinde görülmesi prensibine istinaden “*yerinde görülmesi lâzım olmağın*” davanın Edirne'de görülmesine hükmeder.

İki maznun ve şahitler, mühürlü kitaplar da yanlarında olduğu halde Edirne'ye gönderilir. Karar gereğince bir heyet Edirne'de bir câmide toplanıp, şahitlerin de dinlenmesi ile bu kitapların nereden ve nasıl eline geçtiği konusunu aydınlatmaya çalışacaktı: “*müselmânlara tenbîh ve ilân edüib câmi-i şeriflerin birinde aked-i meclis edüib mezbûrları mukayyed ve mabbûs getürüb mezbûr hatibe suâl eyleyüb ol rafzına müteallak kitabları açub görmedi mi bunca zamandan beri yanında durmağa sebep ve bâis nedir kendiyeye her kim*

25 Arşivde XIX. yüzyılda İstanbul'da bir kısım Acem kitapçılarının tab' ettikleri ya da sattıkları kitaplardan bahisle yapılan takibata ilişkin belgeler görmek mümkündür. Bunlara bir örnek olarak Hacı Hüseyin Ağa ifade edilebilir (Dıgroğlu, 2014).

26 Saruca Paşa Medresesi olarak da bilinir (Ahmed Bâdi 1/1, 2014: 202).

vermiş ise teklif edüb ânu buldurub kaç mertebede merkûmun eline gelüb vâsıl olmuşdur bi'l-cümle kimin eline düşmüş ise ki zenâdikadan olmağla ânu keşf etmiş ola'

İstanbul'un talebi üzerine bahse konu meclis, Üç Şerefeli Câmi'de toplanmış ve sorgulama başlamıştır. Gerek Hatib Emir gerekse Rûşenî, görevli Çavuş tarafından mecliste hazır edilmişlerdir. İstanbul'da da maznunlar hakkında şahitlik eden Küçük Vâiz Emir'in bahse konu suçlamayı yöneltmesiyle sorgulama başlamıştı²⁷: “*ziker olan rafza müteallik kitâblar işbu hatibindir ve içinde vaki olan esâmi-i eshâb-ı kirâmı rıdvannalü aleyhim ecma'in işbu Hatîb hekk etmişdir. Ervelâ bu busus tafabbus olunsun*”. Bu ifade üzerine Hatib Emir suçlamayı hemen reddetmiştir: “*kitablar benim değildir ve hekk olan mevâzîe dabi utlâim yokdur*”. Konunun incelenmesini âmir olan hüküm gereğince kitapların kendisine nasıl ulaştığı meselesi kendisinden sorulmuştu: “*mezbur kitablar mezbur Hatîbe kimden gelüb ve kaç mertebede vâsıl olub dur teftiş ve tafabbus oluna*”. Hatip, bu soruya verdiği cevapta, aslında kitapların kendisinin değil, Çirmen'in Deli İlyaslu köyünde imam olan bir Acem'e ait olduğunu, bu kişinin her zaman Edirne'ye geldiğini ve eşyalarını emanette bıraktığını, bu sefer de geldiğinde eşyalarını emanet olarak bıraktığını hatta şehirde bir genci idlâl ettiğini vs. ifade eder. Özetle, kendisinde ele geçen kitapların bu Acem'e ait kitaplar olduğunu iddia eder.

Hatib Emir'in bu inkârına şahit olarak gösterdiği ve kendi mahallesi sâkinlerinden olarak belirttiği İbrahim adlı “*oğlan*” mahkemece getirilip konu hakkında bilgisine başvurulmuş ilk kişidir. Asıl ilginç olan İbrahim'in bahse konu Acem tarafından kendisinin idlâl edilmiş olduğunu ifade etmiş olmasıdır²⁸: “*...mezbur Acem her zaman şehre geldikte bir beybe içinde bazı esbabı bile getirüb Murâdiye etrafında olan dükkânlarda emânet*

27 Bu meclisi kim yönetmektedir? Soruları kim sormaktadır? Metinde bu konuda bir vurgu bulunmamaktadır. Ancak biz bu sorgulamanın Edirne Kadısının huzurunda gerçekleştiğini varsayıyoruz. Bu tarihlerdeki Edirne Kadısı Mevlâna Ahmed Kâmî b. Mustafa'dır (Bâdi 2014: 1185) Aşağıda da ifade edeceğim gibi Ahmed Kâmî tam da bu günlerde kadılık görevine getirilmiştir. Bu kadından önceki iki kadı da bu mesele ile uğraşmışlardır. Ahmed Kâmî bu konu ile uğraşan üçüncü kadıdır.

28 Bu mesele aslında son derecede önemlidir. Demek ki Osmanlı merkez yönetimi için bir kişinin idlâl edilmiş olması belki de ilhâda varması ciddi bir tehdit değildir. Önemli olan bu kabil fikirlerin çevreye ne kadar etki yapıp yapmadığıdır. Elbette tekil birçok vakada devletin böylesi fikirleri benimseyenlerle mücadele ettiği görülür. Her şeye rağmen burada önemli olan bu etki meselesidir. Bir kişinin etki alanı, bir kitleyi fikirleriyle idlâl edebilme kapasitesi yoksa, kendi başına sahip olduğu fikirler Osmanlı merkez yönetimi tarafından o kadar da tehdit olarak algılanmazdı. Hiç şüphesiz bu tür fikirlerin etki alanından bahsederken belli şehir ya da bölgelerin de bu bağlamda önemli olduğunu vurgulamak gerekir.

komak dâimâ âdeti idi bir gün gerû esbâbi ile şehre gelüb imâret-i mezbûreye kondukta bana rast gelüb bir tarik ile beni idlâl edüb diyâr-ı Aceme gitmek terğib edüb ben dahi mezbûra tâbi' olub...

Mahkemenin bir ifadede bahsi geçen kişiyi hazır etmekteki hassasiyeti önemli olduğu kadar, bu kişinin ifadesinde kendisinin idlâl edilmiş olmasından bahsediyor olmasının herhangi bir karşılığının olmaması da dikkat çekmektedir. Sorgulama heyeti, Hatib ve İbrahim adlı oğlanın şهادetlerini de Hızır b. Âbid, Seyyid İbrahim ve Seyyid Mustafa gibi, ilgili kitapların Acem tarafından emanet bıraktığının şahidi olanlardan da dinledi. Onlar da Hatib ile İbrahim'in ifadelerini doğruladı. Sorgulama heyeti bunun üzerine bahse konu Acem'in kim olduğunun tespitine girişti: “*mezbûr Acem ne makûle kimesne idi?*”. İsimleri raporda ifade edilmeyen bazı kişiler Acemin isminin Selman olduğunu ve Çirmen Kazası'nın Deli İlyaslu adlı köyünde imamlık yapmış olduğunu ifade ettiler.

Şahitlerin ifadelerinden başka bir bilgi daha ortaya çıkmıştır. Onlara göre orta yaşlarda olması gereken (*aksakallî*) Acem Selman, İbrahim isimli oğlanı idlâl ettikten sonra yine şehre gelmiş ve Pervâne adlı bir genci daha idlâl etmiştir: “*Yıldırım mahallesinde sâkin bir silâbdâr ile âşinâlık edüb birkaç gündün sonra ânın Pervâne nâm bir oğlanın idlâl edüb çıkup gitti?*”. Yani Acem Selman'ın tesirinin aslında daha geniş olduğu, sadece bir oğlanı idlâl etmekle kalmadığı ifadelere yansımaktadır. Bu anlamda Acem Selman'ın kendisine hedef kitle olarak gençleri seçmiş olduğu varsayılabilir. Elbette Acem Selman'ın bu iki kişiden başka kişileri de benzer şekilde etkilemiş olması mümkündür. Zira kendisi bir imamdır ve dolayısıyla da etkileyebileceği bir kitle vardır. Bu kitlenin özellikle Çirmen kırsalında olması da beklenir.

Bu bahsin sonunda dinlenen şahitlerin ifadelerinden, kitapların Hatibe ait olmadığı ve Hatibin kitaplardaki bazı yerleri hekk etmemiş olduğu ortaya çıkınca, sorgulama heyeti iddia sahibi Küçük Vâize dönerek, bu ifadeler konusunda bir muhalefetinin olup olmadığını, iddiasını devam ettirip ettirmediğini, yapılan teftiş konusunda bir itirazının olup olmadığını yeniden sorar. Bunun üzerine Vâiz Emir'in, “*işbu teftiş hak üzere teftiştir buna kemâl-i rıza ile irzâyım bakdan udûl olunmamışdır kitablar hususunda asla sözüm kalmadı?*” şeklinde iddiasından vaz geçtiğini belirtmesi üzerine sonuç Hatib Emir'in kitaplar konusunda “*berati zâbir ve mukarrer*” olarak rapora kaydedilmiştir.

Sorgulamanın bundan sonraki kısmı maznunların rafz ve ilhâd içerikli ifadelerinin olup olmadığını tespiti şeklinde devam etmiştir. Haddizatında İstanbul'un Edirne'de toplanan heyetten istediği budur: “*Bî garaz müselmanlar mezkeûrların haklarında ne veçhle*

şehâdet ederler fi'l-vâki Sünni ve mütedeyyin kimesneler olmayub dimağları muhtell olmağla i'tikadlarında dahi halel olub rafz ve ilbâdları mukarrer ise ki şer'le sâbit ve zâhir ola ve şehâdet edenler ve müzekkeki olanlar tamam âdil kimesneler ola sübât ve zûbur bulduğı üzere hakikat-i ballerin mufassal ve meşrûh yazub ve şehâdet edenleri ve teşkiye olanları dahi isimleri ile yazub ilhâdı sâbit olanları mukayyed ve mabbûs çavuşuma teslîm edüb dergâb-ı muallâma gönderesiz deyu fermân olunmuşid?

Bu konuda da yine ilk iddia sahibi Küçük Emir'den bilgi alınmaya çalışılmış ve Hatib Emir'in rafz ve zendekasına ait bir iddiasının olup olmadığı sorulmuştur. Bununla yetinilmemiş ahaliye de ilan edilerek bu konuda bilgi sahibi olanların gelip ifade vermeleri istenmiştir: “*Hatib Emir'in rafzı ve zendekasına müteallık husumetin var mıdır denilüb ve 'âmme-i halka nidâ olunub mezbur hatibden ol makule kelimât işitmiş kimesneler var mıdır var ise gelsünler şehâdet eylesün*”. Bunun üzerine Vâiz Emir, Hatib Emir'in İmam-ı A'zâm'ın Yezid'in müftüsü olduğunu söylediğini ve bunu söylediğine şahitlerinin olduğunu iddia eder. Hatib Emir ise hemen bu iddiayı reddeder. Bunun üzerine muhtemelen Vâiz Emir tarafından şahit olarak gösterilen Seyyid Ali b. Seyyid Yusuf ifade vererek “*işbu Hatib altı yıldan mukaddem bir kere benim yanında bir kitab okuyub İmam-ı A'zâm Yezid'in müftüsüdür dediğine şehâdet ederim*” der. Hatib Emir bu şahidin *şehâdet-i zâr* ile yani yalancı şahitlik ile bilindiğini söyler. Şahidin durumu çevre ahalisinden sorulunca, Hüsamiye Medresesi²⁹ Müderrisi Mevlana Sinan, Seyyit Ali'nin kendisine gelerek, şahitlik konusunda bazı kişilerin kendisini kadıdan alınacak cihet karşılığında ikna ettiklerini anlattığını ifade eder: “*...kadıdan sana cibet alverelim deyu va'd eylediler ânınçün varub şehâdet etsem gerekir yoksa fi'l-vaki ben ne âni bilürem ve ne bunu bilürem ded?*”. Şahit Seyyid Ali'nin şehâdete ehliyeti olmayan bir divâne kişi olduğunu ve şehâdet konusunda tahrik edilmiş olup günahsız olduğunu söylerler: “*...divâne kişidir şehâdete ehliyeti yokdur tabrike tâbi olmuşdur bî günâbdur*”.

Açıkça Vâiz Emir'in ilhâd ve ve zendeka konusunda gösterdiği bu şahidin yalancı şahit olduğunun ve tahrike kapılarak şehâdet ettiğinin ortaya çıkmış olmasına rağmen, teftiş sırasında Vâize karşı herhangi bir olumsuz tavır raporda yer almaz. Hatta şahit olarak gösterdiği Seyyid Mustafa'nın kadıdan kendisine cihet alınması karşılığında tahrik edildiğini, herkesin huzurunda Vâiz Emir'in yüzüne karşı söylemiş ve kararın bu şekilde yazılmış olmasına rağmen, sorgulama heyetinin Vâiz Emir'e başka bir şahidinin olup olmadığını sorması hayli ilginçtir³⁰.

29 Ekmekçi Köylü Medresesi olarak da bilinir (Ahmed Bâdi Efendi 1/1, 2014: 205).

30 Yalancı şahitliği klasik İslam anlayışı büyük günahlar arasında göstererek reddetmesine, bu

Bu soru üzerine Vâiz Emir Edirne yakınlarındaki Korucu Köyü'nün imamı Hasan b. Abdi adlı kişiyi şahit olarak çağırmıştır. Bu kişi, konuşmaları sırasında, kendisinin Arap diyarında Nasırı denilen topluluğu tanıdığından bahsettiğinde, Hatib'in kendisine “*başında saadet var imiş ki sen anları görmüşsiin Nasır ol kimesne idi ki Hazret-i Ali bir meyyite duâ eyleyüb hayat buldukta sen muhakkak tanrısın yâ Ali demişdir anlar hak mezhebdir makbul taifedir*” şeklinde cevap verdiğini ifade eder³¹.

Burada da şahitten bu ifadeleri ne zaman duyduğu sorulur. O da bunları iki yıl önce duyduğunu söyleyince Hatib Emir, burada bahse konu olan fiilin şirk olduğunu ve mevcut olan fetvaya göre, bu konuda şahitlikte özürsüz olarak bir aylık müddet olduğunu, Korucu Köyü Edirne'ye çok yakın bir yer iken, İmam Hasan'ın iki yıl beklemiş olması sebebiyle şahitlikten düşmüş olacağını, yani zaman aşımı (Kaşıkçı, 2013: 114) olduğunu (*tekādüm vaki olmağla*) ifade eder. Sorgulama heyeti, bu hukuki durum ile de yetinmemiş şahidin durumunu başka bir şahitten de dinleme ihtiyacı hissetmiş olmalı ki İbrahim Paşa Mahallesi'nde Ahmed b. Musa adlı kimse de dinlenip, bahse konu İmam Hasan'ın yalancı şahitliğine dair şahadette bulununca Vâiz Emir, şahit olarak getirdiği bu kişinin de şahitlikten düşmesini kabul etmek zorunda kalmış idi.

Sorgulama heyeti bunun üzerine de Vâiz Emir'den yeni bir şahit daha talep etti. Vâiz Emir'in yeni şahidi Nasuh b. Sa'di, bir buçuk yıl kadar önce Hatib Emir “*benim yanımdaydı dedi ki otuz yıldır serseri gezerdim hak dini şimdi buldum ve bildim hadis istersen benden dinle sevâb istersen gayrıdan, işittiüğün hadisi ocağına yak Kızılbaşın ikrârı var ameli yok bunların ameli var ikrârı yok Aişe Ana bir kuru ağaçtır andan nesne bitmez ded?*” diye şahitlik etmiştir. Hatib Emir, bu şahitliği de reddetmiş bunun üzerine şahidin şahitliği konusunda İhtisâb Emmini olan Sinan Ağa ve Yakub Halife ile kalabalık bir gurup gelerek bu şahidin de yalancı şahitlikle müttehem olduğunu belirtmiş, çarşı halkı da Nasuh'un çarşının ahlaksız denilebilecek kişilerinden olduğunu, malını eksik sattığını, haramdan kaçınmadığını ifade ederler. Hatta Abdurrahman b. Hızır adlı kişi Nasuh'a vaktiyle “*seni yalan şehâdet eder derler teşhirden havfın yok mudur niçün yalan şehâdet edersin?*”

tür yola tevessül edenleri de teşhir, hapis ve ta'zir cezaları ile cezalandırmayı ön görmesine (Apaydın, 2010: 282) burada ne yalancı şahide ne de onu bu fiile zorlayan kişiye karşı suçlayıcı bir ifade yer almaz.

31 Nusayrilerde Hz. Ali'nin böyle bir vasfı bulunduğu dair inanç gerçekten vardır (Bulut, 2011: 591). Haddizatında Bektaşî Alevilerin bazı gruplarında da Ali'nin tarıallaştırıldığı görülür (Melikoff, 2005). Tanrının yedi kere bedenleşmesi ve yedincinin de Hz. Ali olduğu inancı da hulûl bağlamında değerlendirilmektedir (Ay, 2015: 4).

diye sorduğunda onun da cevap olarak “*benim cânım Vâiz Emir’in yoluna kurbân olsun teşbir kande kaldı*” diye ifade verdiğini söyler. Yani bir anlamda şahit ile Vâiz Emir arasında bir yakınlık olduğunu, dolayısıyla onun lehinde yalancı şahitlik etmekte bir beis görmediğini ifade eder. Hal böyle olunca sorgulama heyeti, Nasuh’un şahitliğini de düşürür ve Vâiz Emir de bunu kabul eder. Sorgulama heyeti yeniden bir şahit daha ister. Vâiz Emir, Hacı Hoşkadem Mahallesi imamı Veli b. Hüseyin’i şahit olarak çağırır.

Veli’nin şahitliği gayri Sünni unsurlara atfedilen çok yaygın suçlamalar içermektedir. Bunlar çehâr yâra sebb etmek, Kur’an’ın aslında otuz iki cüz olduğu, iki cüzünün Hz. Ali’yi metheden kısımlar olduğu ve bunların sonradan çıkartıldığına inanmak gibi³². Bu konuda da şahitten bunları ne zaman duyduğunu söylemesi istenilmiş, nihayetinde bu sözleri işittiğinden bu yana da bir buçuk yıl kadar zaman geçtiği ortaya çıkınca, yukarıda ifade ettiğimiz zaman aşımı konusu burada da gündeme getirilerek, bu konuda şahitliğinin geçerli olamayacağı ortaya çıkmıştır. Şahidin durumu ahaliden sorulunca da Dârü’l-Hadîs Ser-Mahfilî Mushhiddîn “*işbu Veli emânete istibkakı olmayub emânetin satun almıştır*” şeklinde, ahaliden başka bazı kişiler de Veli’nin “*bazı kimesnenin cibetin satun alub ve asla haramdan tenezzüüb ve tebhâşi etmediğünden*” bahisle şahitlik edince bu şahidin şahitliği de düşürülmüştür. Vâiz Emir, bu noktadan sonra artık şahidi bulunmadığı için sorgulama heyetinden yeni şahitler bulmak üzere mühlet istemiş ve kendisine üç günlük mühlet verilmiştir. Ancak mühletin sonunda Vâiz Emir, şahit bulamadığını söyleyince mahkeme kendisine gerek şahit gerekse delil için yeniden mühlet verecek, bu mühletin sonunda da Vâiz şahit ve delil bulamayınca mahkeme heyeti, ahaliden bilgisi olanları yeniden şahitliğe davet edecektir. Gelenlerin, “*salab ve zühhd ve takva ehli bilürüz asla ilhâd ve rafzına müteallık ahvâlin bilmeziz*” şeklinde ifade vermeleri üzerine sorgulama heyeti, Hatib Emir konusundaki kararı “*şahidler âdil farz olunsalar dabi zendeke hususunda iki şahid mütefikü’l-lafz ve’l-mâ’ni bir maddede cem’ olmayub nisâb-ı şehâdet tamam olmadı*” şeklinde kaleme alır. Yani böylece Hâfız Emir’in zındıklığı konusunda şahitlerin ittifakının söz konusu olmadığı karar altına alınmış oluyordu.

Yer yer ifade ettiğim gibi bu kadar yalancı şahidin dava sahibi tarafından mahkemeye getirilmiş olması bir tarafa, Osmanlı mahkemesinin şahitlerin şahitliğini kontrol etmek gibi bir pratiği de bu manada önemlidir. Bilindiği gibi kısas ve had

32 Kur’andan bazı kısımların çıkmış olduğuna yönelik iddialar Tayyar Altıkulaç tarafından ele alınmıştır (Altıkulaç, 2012).

gerektiren davalarda tezkiye olarak adlandırılan bu işlemin, yani bir anlamda şahidin güvenlik soruşturmasının (Demir, 2010: 143) mutlaka icra edilmesi gerekiyordu (Başoğlu, 2012: 77).

Raporun ele aldığı ikinci mesele Müderris Rûşenî hakkındaki davadır. Davanın esası Hatib Emir davası kadar teferruatlı olmamakla beraber davaya konu olan ve Rûşenî tarafından yazıldığı iddia edilen mektuplardır. Yine davanın özünün ilhâd, rafz ve nâ-makul ve nâ meşru efâl olarak tespit edilmesi sebebiyle anlaşıldığı kadarıyla bahse konu mektuplar bu mealde ifadeler içermektedir. Bu meselede iddia sahibi Müderris Muslihiddin olarak görülmektedir. Ya da sorgulama heyeti önce ondan bu mektupların Rûşenî'ye ait olduğuna dair şahidi olup olmadığını öğrenmek istemiştir. Ancak Muslihiddin bu konuda şahit aradığını ancak bulamadığını söyler. Bunun üzerine kanun koyucu ahaliye bu mektupların Rûşenî tarafından yazıldığına ya da kendisinin yazdım dediğine şahitlik edecek kimse olup olmadığı konusunu ilan ederek şahit arama yoluna gider. Buradan da bir sonuç alınmadığı rapordaki “*ol meclisde hâzır olan nice bin kimesneden bir kimesne gelüb bilirüm demeyüb ‘âmmeten çağrışub hâşâ ve kella görmedik ve i'tirâfın dahi bilmeziz*” ifadesinden anlaşılmaktadır.

Bu gelişme üzerine gerek Müderris Muslihiddin gerekse Vâiz Emir, İstanbul'da Rûşenî hakkında ilhâdına yönelik ettikleri şehadetten de vaz geçerler. Hatta sorgulama heyeti bu konuda kendilerine ulaşan hüküm-i hümayunda, Muslihiddin ve Vâiz Emir'in Rûşenî'nin *ilhâd ve nâ ma'kul ef'aline* şehadet etmiş olduklarının yazılmış olmasından bahisle “*mez-kûr Rûşenî'nin ilhâdına ve nâ mâ'kâl ef'aline sâbıka şehâdet etmişsiz yine şehâdet eylemek ve gayrı şahidler var ise getürün şahidlik etsünler*” şeklinde uyarmasına rağmen, ikisi de raporun ifadesiyle “*mazmun-ı hüküm-i şerifi inkâr*” etmişlerdir. Ve en son ifadelerini de “*biz Rûşenî'nin ilhâdına ve nâ mâ'kâl ef'aline İstanbul'da şehâdet etmedik ve hâlâ dahi şehâdetimiz yoktur mez-bûrun ilhâdına ve rafzına şahidlerimiz dahi yoktur*” şeklinde vermişlerdir.

Anlaşıldığı kadarıyla ve mahkeme heyetinin de apaçık tespit ettiği şekliyle ortada Rûşenî'ye ait olmayan ve bahse konu iki müddei tarafından Rûşenî'ye aitmiş şeklinde gösterilen mektuplar ekseninde gelişen bir soruşturma süreci vardır. İstanbul'da ettikleri şahitlik hüküm-i hümayun ile tespit edilip, Edirne'ye intikal eden soruşturma sonunda müddei, İstanbul'daki iddialarından vaz geçmiş ya da en azından iddialarını ispata şahit bulamamışlardır. Sonuç olarak ahalinin şehadetleri ile Rûşenî aklanmış ve soruşturma heyeti hakkaniyetli bir şekilde Rûşenî'yi “*bu hususta mez-bûra bühtân-ı azîm olmuştur*” şeklinde beraat ettirmiş olmakla beraber, müddeinin İstanbul'daki iddiaları

ile Edirne’de takındıkları tavrın, hukuki anlamda bir karşılığı en azından bahse konu rapora yansımamıştır.

İfade ettiğim gibi bahse konu rapor içerisinde üç kişi hakkında suçlama yer almaktadır. Suçlamalardan sonuncusu Vâiz Vâlihî hakkındadır. İbrahim Gülşeni’nin oğlu Seyyid Ahmed Hayalî’ye intisabı olduğunu bildiğimiz Vâlihî (Erünsal, 2004: 148; Şimşek, 2004: 261) Âşık Çelebi’nin naklettiğine göre küçük yaşından itibaren ilmiye mesleğinin içerisinde ve Kurd-zâde lakabıyla tanınmaktadır (Âşık Çelebi, 2010: 547). Âşık Çelebi’nin şâir Bahâri hakkında kaleme aldığı kısımda ismine vurgu yaptığı Kurd-zâde (Âşık Çelebi, 2010: 434) ile Vâlihî aynı kişi midir bilemiyoruz. Ancak konunun Edirne’de geçiyor olması bu ihtimali de düşündürmektedir. Âşık Çelebi burada Kurd-zâdenin nasıl bir ahlakı olduğunu teferruatıyla nakletmektedir.

Bu konuda da sürecin nasıl başladığı hakkında sarahat olmamakla beraber ilgili kısmın başlangıcından Vâlihî hakkında ilhâdından bahisle İstanbul’a bir duyum ya da şikâyetin ulaştığı bunun üzerine konunun incelenmesi ve şahitlerden soruşturulması talep edilmiştir: “*Vâlihî’nin ilhâdın bilür kimesneler var mıdır gâibâne müselmânlardan suâl edesin deyu fermân olunmağın*”. Edirne’de hiç kimse Vâlihî’nin ilhâdî yönünde şehâdet etmez. Rapordan hareketle ifade etmek gerekirse, “*kâffe-i ahali-i belde çağrısub hâsâ ve kellâ Vâlihî’nin rafz ve ilhâdın bilmeziz ve şer’e mubalif hâlin dabi bilmeziz*” demelerinden, bu yönde şehadet eden kimsenin olmadığı anlaşılmaktadır. Vâlihî hakkındaki suçlama, en nihayetinde kendisine iftira atılmış olduğu şeklinde bir sonuca bağlanmaktadır: “*haseden ve taassuben bu makule makasid isnâd eyledî*”. Hatta Vâiz Emir’in Vâlihî dışında başka kişilere de aynı şekilde iftira atmış olduğu örnekler verilerek izah edilmektedir. Raporun açıklamasına göre Vâlihî gibi iftiraya uğrayanlar arasında Tâlib Muhiddin, İbسال Kemâl Halife, Nureddin Halife, Kırkkenisalı Ahmed Çelebi de bulunuyordu.

Vâlihî’ye yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de şürb-i hamr’dır. Vâlihî’nin bu filine de Edirne’de Dârü’l-Hadis mütevellisi Kemâl Çelebi şahit olarak gösterilmiştir. Durum Kemâl Çelebi’den sorulunca kendisi bu konuda şehâdeti olmadığını ve kendisine şehadetinden bahisle iftira atıldığını belirtmiştir. (*bakkında ne dersin şehadetin nedir denildikte cevâb verüb hâsâ ben Vâlihî’nin fiske ve fesadına muttali’ değilim şehâdet dabi etmezem bu hususda bana iftirâ olunmuştur*).

Burada asıl ilginç olan, Hatib Emir ve Rûşenî’nin, kendi haklarında iddialar ileri süren, ancak hiçbir suçlaması karşılık bulmayan Vâiz Emir’in hakkında ifade vermekte olmalarıdır. Onlar ifadelerinde Vâiz Emir’in Vâlihî’yi hacca uğurlarken tam

ayrılacakları yerde kendisine “*kin ve kibr bu arada kalsun sen benim oğlumsun deyü mezbur ile baruşub â'dâvet ve kini mâbeynimizden götürelim*” dediğini ancak şimdi yeniden düşmanlık yaparak hakkında ilhâd suçlamasında bulduklarını belirtirler. Vâiz'in bu ifadelerini reddetmesi üzerine sorgu heyeti isimleri raporda kaydedilen *bî garaz müselmanlardan* bu durumu sorarlar. Onlar da Hatib Emir ile Rüşenî'nin ifadelerini doğrularlar. Heyet, yeniden Vâlihî'nin *ilhâd ve fısken* bilen kimse olup olmadığını sorunca ahali yeniden “*mezburun asla rafz ve zendekasin görmedi*” şeklinde cevap verirler.

Bütün bu şahitliklerden sonra heyet, Vâiz Emir'e dönerek vaktiyle Vâlihî 'yi dava ettiğinde bahse konu suçların şer'le sâbit olup olmadığını sorarlar. O da cevabında Edirne kadılarından bahisle, vaktiyle Perviz Efendi'nin³³ davasını kabul etmediğini ve Vâlihî 'yi koruduğunu ve ardından da Emir Hasan Efendi'nin³⁴ aynı şekilde davrandığını ifade eder.

Tam bu sırada Edirne kadısı değişmiş ve Mevlânâ Ahmed Kâmî b. Mustafa kadı olarak tayin edilmiştir. Yeni kadı bahse konu iddialar ile uğraşan üçüncü kadıdır ve aynı zamanda konu hakkında İstanbul'un talimatını da uygulamak durumunda olan kişidir. Yapılan sorgulama neticesinde heyet, konunun Vâiz Emir'in naklettiği gibi olmadığını, gerek Perviz Efendi'nin gerekse Emir Hasan Efendi'nin bu konuyu incelediklerini, hatta Emir Hasan'ın bu mesele ile ilgili iki defa meclis topladığını öğrenir. Muhtemelen sorgu heyetinin talebi üzerine, bu konuda bir mektup yazan önceki kadı Emir Hasan Efendi de iki defa meclis eylediğini ancak ilgili suçlardan hiç birisinin sâbit olmadığını ifade eder.

Bütün bunlar üzerine soruşturma meclisi, Vâiz Emir'in *kizb ve iftirasının zâhir* olduğu şeklindeki kanaatini kaleme almıştır.

Metnin altında şuhûdül'l-hal de yer almaktadır. Tam davanın şahitleri kaydedildikten, belki de soruşturma tamamlandıktan sonra konu hakkında bilgisine başvurulmuş bir şahidin ifadesine daha yer verilmiştir. Gerçi metin yazılırken şahidin sonradan çıkmış olduğunu belirten bir kayıt yoktur. Aksine “*hîn-i teftişte*” ifadesinden bu şahidin de öncekiler ile eş zamanlı olarak dinlendiği intibai edinilmektedir. Ancak müstakil olarak bu hadisenin şuhûdül'l-hâlinin ayrıca kaleme alınmış olması, sanki bu şahidin hemen ana soruşturmanın sonuçlanıp evrakın tekemmül etmesinin ardından

33 Mevlânâ Perviz b. Abdullah 1558-1561 yılları arasında Edirne kadısıdır (Yiğit, 1999: 169).

34 Mevlânâ Emir Hasan b. Sinan Niksârî 1561 ile Eylül-Ekim 1563 yılları arasında Edirne Kadısıdır (Bâdi, 2014: 1185).

çıkılmış olduğu intibainı uyandırmaktadır. Aşağıda metinden de görüleceği gibi teftiş tamamlanmış, şühûdü'l-hâl yazılmış, ardından bahse konu yeni şahidin ifadelerine yer verilmiş ve onun altına da önce “şühûdü'l-sâlifûn” ibaresi düşülmüş ve ardından da *ve Mustafa bin Hasan* diye başlamak üzere on dört kişinin ismi daha kaydedilmiştir.

Bu şahit Üsküfçü Hızır Mahallesi'nden Hasan adlı kişidir. O da Hatib Emir hakkında aslında var olup olmadığı çok kolay anlaşılabilir bir iddiada bulunmuştur. “*işbu Hatib Emir ayağı altını iğneleyüb esâmi-i esbâb-ı kirâmî çivid ile yazmıştır el-an mevcud ve mesturdur*” Bunun üzerine Hatib Emir ayakkabısını çıkartıp göstermiş ve böyle bir yazı olmadığı görülmüştür. Yalan ifade ortaya çıkıp kendisine neden yalan şahitlik ettiği sorulunca Hasan “*ben bu hususa şahid değilim sâbika şebâdet eden Hacı Hoşkedem Mahallesi imamı Veli'den işittim idî*” diyerek şehadetten rücu' etmiştir. Bilindiği gibi Osmanlı mahkemesinde bir kişinin şehadetinin gerçeği yansıtmadığı durumlarda şehadetten dönme mekanizması kullanılır (Demir, 2010: 151 vd).

Raporun bu kısmını, diğer kısımlardan ayıran ve önemli kılan en önemli husus, Hasan'ın yalan yere şehadet etmiş olması ve bunun ortaya çıkması üzerine, şehadetten rücu etmesinin ardından kanun koyucunun, önceki ifadelerde kullanmadığı bir ifadeyi burada kayda geçirmiş olmasıdır. “*...deyu şehadetten rücu' edüb nefsin tekezzüb edicek bi hasebi'ş-şer' ta'zîr lâzım gelmeğın te'dîb olunub*” yani Hasan'ın yalancı şahitlikten cezalandırılmak üzere te'dîb edildiği anlaşılmaktadır. Hatta metni tanzim eden kâtib muhtemelen bu konunun incelenmesini âmir olan hüküm-i hümayunu kast ederek “*hükem-i hümayunda şühûd ahvâlinde tamam dikkat ve iht imam oluna deyu fermân olunamağın şühûd-ı mezbûre der-i devletten taleb olunmak ihtimâli fehml olunub ber birinden keşif alınub...*” şeklinde bu konuya dikkat edildiği vurgulanmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Hiç şüphesiz teftiş raporu iki meseleye ışık tutmaktadır. Bunlardan ilki bahse konu ilhâd isnadından bağımsız olarak, Osmanlı taşra bürokrasisinin teftiş kabiliyeti ve pratiğine dair veri sunmaktadır. Muhtemelen konunun Osmanlı ortodoks ideolojisinin temel konularından birisi olması teftişin olabildiğince ayrıntılı olarak yürütülmesine ve raporunda aynı şekilde dikkatle kaleme alınmasına sebep olmuştur, yoksa her vaka için böylesi teftiş heyetlerinin kurulup bir ameliyenin yürütüldüğünden elbette bahsetmek mümkün değildir.

Osmanlı merkez bürokrasisine yansıyor, bir şekilde çözümlenmesi konusunda taşraya gönderilen emir ve fermanlar içerisinde “teftiş” vurgusunun çok yaygın olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu vurgudan hareketle teftişin, Osmanlı merkezinin taşra yönetimindeki yönetim araçlarından birisi olarak görünüyor olmasına rağmen, pratikte bu işlemin nasıl gerçekleştirildiğini gösterecek miktarda teftiş raporuna maalesef sahip değiliz.

Buradaki belge gösteriyor ki teftiş sürecinde bir müddei, iddiasını ispat edebilmek için istediği kadar şahit getirebilmektedir. Bir şahidinin yalancı çıkması, öteki şahitlerin ifadelerini engelleyecek bir keyfiyet değildir. Teftiş heyetinin görevi, vakayı ortaya koyabilmektir. Yargılama ya da cezalandırma bu heyetin görevi değildir. Onun için yukarıdan beri birçok şahidin muhtelif sebeplerle şهادetten düşmesi, heyeti hiç etkilememiş, müddei şahit getiremiyorum deyinceye kadar şahitler dinlenmeye devam etmiş, hatta şahitler bitince de başka şahitlerin olup olmadığı ahaliden sorulmuştur. Bu ahaliye duyurulma işlemi süreç içerisinde birkaç defa tekrarlanmıştır.

Teftiş sürecinde şahitlerle beraber gördüğümüz en önemli uygulamalardan bir tanesi de yüzleşmedir: “*Yüzüne şehâdet eyledüklerinde*”. Böylelikle gerek müddei, gerekse şahitler iddialarını aleni olarak muhatabın yüzüne karşı ifade ederlerdi. Ve bu esnada karşılıklı olarak birbirlerine soru da sorabilirlerdi.

Teftiş tamamlanmış, bütün şahitlerin ifadeleri boşa çıkmış, hatta bir yerde maznuna azim bühtan olduğu dahi ifade edilmiştir. Aşağıda da görüleceği üzere, teftiş tutanağına göre sonuçta maznunların cezalandırılmaması gerekiyordu. Ancak sonuç böyle olmamıştır. Maznunların bu suçlamaya binâen nefy edilmiş olduklarını başka bir kaynaktan öğreniyoruz (Erünsal, 2004). Bu durum elbette yukarıda da ifade ettiğimiz, konunun Osmanlı sünni ideolojisinin bir şekilde ihlâl edilmekte olduğu iddialarını içeriyor olması ile ilgili olmalıdır. Davanın, mahallinde iki defa incelenmiş ve sonuç alınmamış olması ve en nihayetinde şikâyetin İstanbul’a taşınmış olması neticesinde İstanbul’un talimatı gereğince Edirne’de yeniden görülmekte olduğu unutulmamalıdır. Yani burada bahse konu teftişin istinad ettiği sürecin arkasında, bir nevi İstanbul, bütün ideolojik kırmızı hattıyla durmaktadır.

Asıl ismi Abdülkerim olup *melâmi tarikatının esaslarını yaymaya çalışan* (Erünsal, 2004: 149) Vâiz Emir, Edirne’deki davanın serencamından anlaşıldığı kadarıyla, daha Perviz Efendi’nin Edirne kadısı olduğu tarihlerde yani 1558 civarında bu konuyu ilk defa kadı huzuruna taşımıştır. Muhtemelen Perviz Efendi’den beklediğini alamayınca

onun yerine 1561 senesinde göreve gelen Emir Hasan'ın huzuruna şikâyetlerini yeniden ulaştırmıştır. Kadı bu konuda iki defa tahkikat yapmış olmasına rağmen bahse konu suçlar sâbit olmamış dolayısıyla da Vâiz Emir'in âdeta bir hasımlık içerisine girdiği Hatib Emir, Rûşenî ve Vâlihî hakkında beklentileri karşılanmamıştır.

Edirne'de mahalli yöneticiler katında bir sonuç alamayacağını anlayan Vâiz Emir, meseleyi İstanbul'a taşıyıp³⁵ bir şekilde arkasına Osmanlı merkezi yönetiminin Sünni algıları önceleyen kanaatlerini de alarak sonuca ulaşmak istemiştir. Konu gerçekten onun beklediği gibi gelişmiş İstanbul bu meselenin teftiş edilmesi için olabildiğince geniş katımlı bir meclisin oluşturulmasını ve gerekli incelemenin yapılmasını âmir bir hükm-i şerif kaleme almıştır. Muhtemelen Edirne Kadılığı'na konunun incelenmesine yönelik hükmün gönderildiği tarihten birkaç ay kadar önce, Safer ayında kadı değişmiş, Mevlâna Ahmed Kâmî b. Mustafa Edirne Kadısı olarak atanmıştır (Bâdi 2014: 1185). Dolayısıyla da süreci tamamlamak onun uhdesine kalmıştır. Bir nevi yeni kadı da bu noktada bir sınav vermektedir. Zaten metnin altında kadı olarak imzası bulunan Ahmed'in vazifesi de “*ketebetül-me'mur bi'l-emri'l-beyyine be teftişi'l-kazıyye*” şeklinde kayda geçmiş idi. Hatta kadı Ahmed Efendi tasdik imzasının altına Allah şehrimizi benzer belalardan korusun demeyi de ihmal etmez: “*humiyet 'an misli bazıbil-belıyye*”.

Raporun altında yer alan şahitler son derecede önemlidir. Şehrin bu tarihlerdeki hemen bütün medreselerinden müderrislerin burada yer aldığı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla bahse konu sorgulama heyetinin içerisinde ulemanın ve eimmenin ekseriyette bulunması, komisyonun niteliğini anlamak için yeterlidir. Bahse konu heyet, sıradan bir Osmanlı mahkemesi gibi adli yargılama amacıyla teşekkül etmiş değildir. Bundan farklı olarak bu heyeti, ilmi bir komisyon, bir bilirkişi ya da teftiş heyeti olarak değerlendirmek anlamlı görünmektedir. Heyet bu tarihlerde Osmanlı devlet ideolojisinin dışında olarak kabul edilen gayri Sünni algıların, Edirne'de bahse konu vaka özelindeki çerçevesini tespit etmeyi amaçlamış olarak görülmektedir.

Yukarıda kaydettik, raporun teferruatı, biraz da İstanbul'un bu meselenin arkasında yer alıyor olmasından kaynaklanan bir keyfiyet olmalıdır. Heyet hiç bir konuyu savsaklamamış, bütün şahitlerin şهادetlerine olabildiğince imkân sağlamıştır. Müddei tarafın getirdiği şahitlerle yetinilmemiş, ahaliye duyurularak bu konuda söyleyeceği olan bütün kişilerin sürece dâhil olabilmemesinin de yolu açılmıştır. Ancak en nihayetinde

35 Osmanlı hukuk sisteminde mahalli mahkemenin aldığı kararlardan memnun olmayanların her hâlükârda İstanbul'a Divân-ı Hümâyuna başvurma hakları bulunmakta idi (Taş, 2008: 27).

müddeinin getirdiği şahitlerin şهادetleri sahih çıkmamış, yalancı şahitlik yaptıkları ortaya çıkmıştır. Buna rağmen soruşturma heyeti müddeinin artık şahit bulamadım deyinceye kadar bütün şahitlerini dinlemiştir. Yukarıda 13 numaralı notta ifadesini bulan, bir ilhâd davasının inceleme sürecinde herhangi bir ihmâlin “*mülbütlere bimâyet eylemiş olursunuz ol takdırce azl ile konulmayub müstebak-ı itâb ve ikâb olursunuz*” en ağır biçimde cezalandırılacağı vurgusu, teftiş heyetinin hassasiyetinin sebebi olmalıdır. Gerek Osmanlı başkentinden gönderilen bu gibi emirler, gerekse örnek vakamızda teftiş heyetinin konu üzerindeki dikkati, İstanbul’un ilhâd ve zendeka davalarının halledilmesi konusundaki kararlılığını/sertliğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Her ne kadar raporda, her bir kısmın sonunda heyet kanaatini rapora geçirmiş ise de bu soruşturmada çıkan hukuki bir sonuç olmuş mudur?

Raporda bu konuda herhangi bir karar olmamakla beraber, İsmail Erünsal vaktiyle İlhad meselesi etrafında kaleme aldığı önemli makalesinde (Erünsal, 2004) ve ansiklopedi maddesinde (Erünsal, 2012: 499-500) Vâlihî’den bahisle, 218 numaralı Ruus defterindeki son derecede önemli kaydı tespit etmiştir (Erünsal, 2004: 149):

“Edirne’de Muradiye hatibi olup ilhâd isnad olunan Emîr’in elinde Rafizî kitabları bulunup ve hısmı olan Küçek Emir ve Rûşenî ve Muslihü’l-dîn nam müderrisler ve Vâlihî nam va’iz şehirden sürülüp İslambol’da ve Edirne ve Bursa’da durmayalar diyü buyruldu. 6 Rebiü’l-âhîr 971.”

Âşık Çelebi de Vâlihî hakkında naklettiği bilgiler arasında kendisine *bir vâ’iz-i rüsvâyi ve bir müteseyyid-i mürâyünün fitnesi belası* ile sürgün (nefy-i beled) cezası verildiğini nakletmektedir (Âşık Çelebi, 2010: 548).

Dikkat edilecek olursa teftiş heyetinin raporu düzenlediği tarih 25 Rebiülevvel 971 (12 Kasım 1563)’dir. Nefyedildiği tarih ise 6 Rebiülâhîr 971 (23 Kasım 1563)’dir. Yani rapor tanzim edildikten on gün sonra vakanın iki tarafında yer alan beş kişi İstanbul, Edirne ve Bursa dışında bulunmak üzere sürgün edilmişlerdir. On gün içerisinde kararın uygulanmış olması önemli olmakla beraber, cezaya tabi tutulan kişiler de önemlidir. Bu davadan bağımsız olarak Osmanlı mahkemesinde bir konunun teftişinin tamamlanmasından sonra on gün içerisinde, en azından belli suçlar için bile ifade etmek gerekirse, cezanın tayin edilmiş olabileceği bilgisi önemlidir.

Teftiş, Vâiz Küçük Emir’in ve Müderris Muslihiddin’in ithamlarıyla başlamıştı. Ve dinlenen şahitler sonucunda müddeilerin iddiaları, aslında Hatib Emir, Rûşenî ve

Vâlihî'nin cezalandırılmasını mucip bir sonuç ortaya çıkarmamıştır. Hatta kendisine iftira edilmiş olduğu da rapora derç edilmişti. O halde neden sürgün cezası verilmiştir? Elbette bu soruya birkaç cümle ile cevap verebilmek mümkün değildir. Ancak, Sünnilik ideolojisinin siyasal sistemin en belirgin sınırlarını oluşturduğu dönemde, imparatorluğun eski başkentinde “Hitabet” gibi bir unvanı üzerinde taşıyan bir kişi hakkında, iftira kabilinden bile olsa ilhâd ve zendeka suçlamasının yıllardan beri devam ediyor olması ve bu suçlamanın Edirne'yi aşır İstanbul'a taşınmasının Osmanlı yönetimi tarafından makul karşılanmadığı açıktır.

Öte taraftan Erünsal'ın tespit ettiği kayıttan sürecin sonunda nefy edilenlerin arasında Vâiz Küçük Emir ile Müderris Muslıhiddin'in de bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, aslında teftiş süreci sonunda cezâî işlemi uygulamak durumunda bulunan Osmanlı hukuk bürokrasisinin zor kararına da işaret etmektedir. Bir tarafta İstanbul'un resmî ideolojisi, öte tarafta hakkında ilhâd ve zendeka ithâmı bulunanlar ve son olarak da şahitleri yalancı çıkan iddia sahipleri. Osmanlı yönetimi yalancı şahitlerin konumunu da meşru saymamıştır. Ancak gerek İstanbul gerek eski başkentler olan Edirne ve Bursa civarında da bu kabil dedikoduların dolaşmasına, tartışmaların sürmesine de müsaade etmemiştir. Dolayısıyla bu şehirlerde bulunmamak üzere bahse konu tarafları sürgün etmiştir. Sürgüne gönderilmedikleri yerleri biliyoruz. Ancak nereye gönderilmişlerdir? Akıbetleri ne olmuştur şimdilik bilemiyoruz.

- AHMET REFİK (1932). *XVI. Asırda Rafîzîlik ve Bektaşîlik*. İstanbul.
- ALTIKULAÇ, Tayyar (2012). “Haz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 21 (2012). 5-26.
- ANETSHOFER, Helga (2011). “Meşâ’irü’ş-Şu’ara’da Toplum-Tanıma Sapkın Dervişler”. *Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar*. Der. Hatice Aynur, Ash Niyazioglu, İstanbul. 85-101.
- ÂŞIK ÇELEBİ (2010). *Meşâ’irü’ş-Şu’ara, İnceleme-Metin*. C. 1. Hz. Filiz Kılıç. İstanbul.
- AHMET BÂDİ EFENDİ (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20 Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi, 1/1. Cilt, Edirne’nin Fethi, Camiler, Mescitler Tekkeler, Medreseler, İmaretler, Mektepler, Çarşılar, Hanlar, Hamamlar, Çeşmeler, Kilise ve Havralar, Köprüler*, Haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu. Edirne.
- AHMET BÂDİ EFENDİ (2014). *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20 Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirnesi, 2/1. Cilt, Padişahlar, Valiler, Vezirler, Şeyhülislam, Kadılar, Âlimler*. Haz. Niyazi Adıgüzel, Raşit Gündoğdu. Edirne.
- APAYDIN, H. Yunus (2010). “Şahit”. *TDV. İA, XXXVIII*. 278-283.
- AY, Resul (2015). “Erken Dönem Anadolu Sufiliği ve Halk İslam’ında Hulûlcü Yaklaşımlar ve Hulûl Anlayışının Farklı Tezahürleri”. *Bilgi*, 72/Kış 2015. 24.
- BAŞOĞLU, Tuncay (2012). “Tezkiye”. *TDV. İA: C. XLI*. 77-79.
- BULUT, Halil İbrahim (2011). “Tarih İnanç Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik” *Ortaoğu Yıllığı*. C. 7, Sakarya 2011. 579-614.
- BOSTAN, İdris (1995). “Kuyud-ı Mühimmat Defterlerinin Osmanlı Teşkilat Tarihi Bakımından Önemi”. *Osmanlı Türk Diplomatîği Semineri, (30-31 Mayıs 1994, İstanbul)*. İstanbul. 143-163.
- ÇAKMAK, Yalçın (2018). *II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti’nin Kızılbaş/Alevî Siyaseti, (1876-1909)*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- DEMİR, Aydoğan (1984). Kanuni Sultan Süleyman’ın Terk-i Salat Edenlerle İlgili Fermanı”. *Tarih İncelemeleri Dergisi II*. (1984). 46-53.
- DEMİR Abdullah (2010). *Medeni Yargulama Hukuku, Osmanlı Mahkemesi*. İzmir.
- DIGIROĞLU, Filiz (2014). *Dersaadette Bir Acem Kitapçı: Kitap-Fürüş Hacı Hüseyin Ağa*. İstanbul.
- DONUK, Suat (2015). “Âşık Çelebi’nin Arapça, Nev’izâde Atâyi’nin Türkçe Şakaikü’n-nu’mâniyye Zeylindeki Ortak Biyografilerin Mukayesesi”. *TEKE, Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 4/4 (2015). 1524-1560.
- ERSOYLU, Halil (1997). “Fal, Falnâme ve ve Bir Çiçek Falı: Der Aksam-ı Ezhar”. *Türkiyat Mecmuası*. 1997/20. 195-254.
- ERÜNSAL, İsmail (2003). *XV-XVI. Asır Bayrâmî-Melâmîliği’nin Kaynaklarından Abdurrahman El-Askerî’nin Mir’âtü’l-İşk’i*. Ankara.
- ERÜNSAL, İsmail (2004). “XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeke ve İlhad Tarihine Bir Katkı”. *Osmanlı Araştırmaları XXIV*. İstanbul. 127-157.
- ERÜNSAL, İsmail (2012). “Vâlihî”. *TDV. İA, XLII*. 499-500.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1982). “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler”. *İÜEF. Tarih Dergisi, Prof. M. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı*. 203-248.

- KAŞIKÇI, Osman (2013). “Zaman Aşımı”. *TDV. İA*, C.XLIV. 114-116.
- LATİFİ (2000). *Tezkîretü’ş-Şu’arâ ve Tabsratü’n-Nużamâ, (İnceleme-Metin)*. Haz. Rıdvan Carım. Ankara.
- MELİKOFF, İrene (2005). “Bektaşî-Alevilerde Ali’nin Tanrısallaştırılması”. *Tarihîten İdeolojiye İslam İnançlarında Hazret-i Ali*. Haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara. 79-103.
- MENEKŞE, Ömer (2014). *Osmanlı Toplumunda Zındıklık-Patburunzâde Örneğinde Bir İnceleme*. Ankara.
- NİŞANCI MEHMED PAŞA (1279). *Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa*. İstanbul Tabhâne-i Âmiri. 1279.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1982). “Türk Heteredoksi Tarihinde Zindik, Harici, Rafizi, Mühlid, ve Ehl-i Bid’at Terimlerine Dair Bazı Düşünceler”. *İÜEF. Tarih Dergisi, Prof. M Tayyip Gökbiğ’in Hatıra Sayısı*, 1982. 507-520.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1990). “16. Yüzyılda Osmanlı Resmi Düşüncesine Karşı Bir Tepki Hareketi: Oğlan Şeyh İsmail Maşûki”. *Osmanlı Araştırmaları X*. İstanbul. 49-58.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfîlik: Kalenderiler (XIV- XVII. Yüzyıllar)*. Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1991). “Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Bir Osmanlı Heretiği: Şeyh Muhiddin-i Karamânî”. *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*. İstanbul. 473-484.
- OCAK Ahmet Yaşar (1999). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mühlidler (15-17. Yüzyıllar)*. İstanbul.
- SAVAŞ, Saim (2002). *XVI. Asırda Anadolu’da Alevîlik*. Ankara.
- SÜRELLİ, Bahadır (2007). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sümbülzâde Vehbî’nin Şevk-Engîzî*. Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- ŞİMŞEK, Selami (2004). “XVIII ve XIX. Asırlarda Edirne’de Tasavvufve Tarikatların Genel Durumu”. *Ekev Akademi Dergisi*. Yıl:8, S. 20. 259-276.
- ÖGE, Ali (2010). *Şeyhul-İslam İbn Kemal’in Sünnîlik Anlayışı*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya 2010.
- ÖZSARAY, Mustafa (2018). *Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı’da Devlet Tekke İlişkileri, (XIX. Yüzyıl)*. FSM. Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.
- TAŞ, Hülya (2008). “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdu’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”. *Bilg.* S. 44, (Kış 2008). 25-44.
- TEBER, Ömer Faruk (2007). “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dinî-Siyasî Tanımlamalar”. *Dini Araştırmalar*. 10/28, (Mayıs-Ağustos 2007). 19-38.
- TELCİ, Cahit (1998). “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Bir Hubmesihi: Bosnavi İbrahim Efendi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* II. İzmir 1998. 91-102.
- TELCİ, Cahit (2016). “Bir Osmanlı Zındığının Suç Dosyasında Neler Var? Yeşil Külahlı Mustafa (Oğlan Dede) Örneği”. *Sufi Araştırmaları Dergisi*. 14/Yaz 2016. 1-13.
- YİĞİT, Ahmet (1999). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne Kadıları ve Mühimme Defterlerine Göre Vazifeleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 14/1 (1999). 157-173.

EK: TS. Mad 04128

Bâis-i tastîr-i kitab mer'iyü'l-fehvâ ve dâi-i tahrîr-i hitâb-ı şer'iyü'l-muğrâ budur ki;

Dergâh-ı âlî çavuşlarından kıdvetü'l-emâsil ve'l-akrân Ali Çavuş zîde kadruhû elinde fermân-ı şerîf-i âlişân vârid olup mazmun-ı hümayununda mahmiyye-i Edirne'de Merhûm Sultan Murad Hân Câmî'nde hatîb olub elinde ilhâda müteallık iki kitab bulunan Emir bundan evvel hapisle ve kitâpları ile südde-i saadete getirilüb Divân-ı hümayunumda Eminiyeye müderrisi Muslihiddin ve Vâiz Küçük Emir mezkûr Hatib Emir'in ve Rûşenî nâm müderrisin ilhâdına ve nâ ma'kûl ef'âline şehâdet edüb mezbûrların ahvâllerine vâkıf olan müselmânların ekseri mahmiyye-i Edirne'de olduğun bildirüb yerinde görülmesi lâzım olmağın mezbûr Hatib'in elinde bulunan iki kit'â kitabı mühürlenüb mezbûr Rûşenî ile ikisi mukayyed ve mahbûs çavuşuma teslim olunub mezkûr Eminiyeye müderrisi ve Vâiz-ı mezbûr bile koşulub irsâl olundular. Buyurdum ki hükm-i şerîf-i lâzımü'l-ittibâim ile varıcak mezkûrân kimesnelerin teftîşi hususunu belde-i mezbûrede olan müselmânlara tenbîh ve i'lân edüb câmi-i şerîflerün birinde akd-i meclis edüb mezbûrları mukayyed ve mahbûs getirüb mezbûr hatibe suâl eyleyüb ol rafzına müteallık kitabları açub görmedi mi bunca zamandan beru yanında durmağa sebep ve bâis nedir kendüye her kim vermiş ise teklif edüb ânı buldurub kaç mertebede merkûmun eline gelüb vâsıl olmuşdur bi'l-cümle kimin eline düşmüş ise ki zenâdıkadan olmağla ânı keşf etmiş ola ibtidâsından gavrına irişüb şer'le teftîş edüb vâki' hâli dergâh-ı muallâma arz edesin deyu fermân olunmağın imtisâlen li'l-emri'l-hâkânî mezbûrların teftîşi hususu evvelâ 'amme-i ehl-i belde tenbîh ve i'lân olunub ba'dehu mahmiyye-i mezbûrede vâki' olan Üç Şerefeli câmi'-i şerîfnde müderrisîn ve ulemâ ve bî garaz müselmânlardan cemm-i gafîr mahzarlarında akd-ı meclis olunub mezbûr çavuş mezkûr Hatib Emiri ve Müderris Rûşenîyi meclis-i şer'-i şerîfe ihzâr edüb teftîşe şüru' olundukta evvelâ mezbûr Küçük Vâiz mezkûr Hatib üzerine takrir-i da'va edüb zîkr olan rafza müteallık kitablar işbu hatibindir ve içinde vâki olan esâmî-i eshâb-ı kirâmı rıdvânallâhü aleyhim ecmâ'in işbu Hatib hekk etmişdir. Evvelâ bu husus tafahhus olunsun dedikte mezbûr Hatibden suâl olıncak cevâb verüb zîkr olan kitablar benim değildir ve hekk olan mevâzie dahi ittulâm yokdur diyecek vârid olan hükm-i hümayunda mezbûr kitablar mezkûr Hatibe kimden gelüb ve kaç mertebede vâsıl olub dur teftîş ve tafahhus oluna deyu fermân olunmuşdu ber mû'ceb-i emr-i âli mezbûr Hatibe vech-i meşrûh üzere zîkr olan hususlar suâl olundukta cevâb verüb mezbûr kitablar eimme-i kuradan bir pîr Acemin imiş mezbûr Acem Merhûm Sultan Murâd Hân İmâretine gelüb bizim

mahalleden İbrâhim nâm bir oğlanı idlâl edüb diyâr-ı Aceme müteveccih olduklarında mezbûr kitabları bazı esbâbı ile bir heybeye koyub mezbûr oğlanın evlerinde bırağub gidüb ba'dehu mezbûr oğlan yoldan gerü dönüb şehre geldikte oğlanın babası bu ahvâle muttali' olıcak mezbûr heybeyi kabul etmeyüb bir yerde emanet komak murâd etmeğın Murâdiye mütevellisi ve kâtibi ve sâir mahalle ahâlisi ma'rifetleriyle mezbûr heybeyi getirüb bizde emânet komuşlar vediâ olmağın kat'a mütearrız olmayub ol zamandan beru ilâ haza'l-an asla açub görmedim dedikte mezbûr oğlanecessüs olunub buldurulub husus-ı mezbûrdan suâl olundukta cevâb verüb mezbûr Acem her zaman şehre geldikte bir heybe içinde bazı esbâbı bile getirüb Murâdiye etrâfında olan dükkânlarda emânet komak dâimâ âdeti idi bir gün gerü esbâbı ile şehre gelüb imâret-i mezbûreye kondukta bana rast gelüb bir tarîk ile beni idlâl edüb diyâr-ı Aceme gitmek terğib edüb ben dahi mezbûra tâbi' olub evimizden altmış sikke filori alub heybe ile esbâbı bizim evde bırağub çıkub gidüb birkaç gün gittikten sonra yolda bazı âşinâyâ rast gelüb her biri beni ta'yir ve ta'yib eylemeğın sefere nâdim ve geru dönmeğe âzım olub mezbûrdan müfârekat edüb şehrimize geldikte Acem ardımca gelüb bana adam gönderüb heybe ile esbâbı talep eyledikte benim Acemde alacağım olmağın esbâbı vermeyüb birkaç günden sonra Acem nâ-bedîd olub bazı kimesneler bana ta'n edüb bir kişinin esbâbın niçün vermeyüb ezâ edersin dediklerinde babam bu ahvâle vâkıf olıcak mezbûr Acemin heybesin kabul etmeyüb Acem dahi hâzır olmamağın bir emin ve mu'temed yerde emânet komak murâd eyledikte imâret-i mezbûre mütevellisi ve kâtibi ve ahâli-i mahalleden nice müselmânlar ma'rifetleri ile mezbûr heybe Emir'e gönderilüb açub içindeki esbâbı görüldükte bir yeşil nısf şemle ve bir eski yorgan ve bir köhne kebenek ve birkaç attar otları ve bazı evrâk ve bir alaca şatranc torbası içinde iki kıt'a kitab yeşil mukavva cildli birinin kenarı kırmızı ve birinin kenârı siyah idi bu cümle esbâbı cema'at-i mezbûre ma'rifetleriyle mezbûr Hatib Emirde emânet komak murâd edinüb Berkuk Ağa mahallesinden Hızır bin Abid nâm kimesneye [2] Mahalle cemâati verüb ol dahi alub mezbûr Hatibin evine getirüb emânet konuldu deyu takrir ettükte mezbûr kitablar açılıb nazar olundukta fi'lvakı ikisinin dahi cildi yeşil olub birinin kenarı kırmızı ve birinin kenarı siyah olub mezbûr oğlanın takririne muvâfık bulunub ve mezbûr Hızır bin Abid ve emânet konulduğu zamanda bile hazır olan müselmânlardan Seyyid İbrâhim ve Seyyid Mustafa ve sâirleri ihzâr olunub husus-ı mezbûrdan suâl olundukta her biri mezbûr hatibin ve oğlanın takrirlerine mutâbık cevâb verüb fi'l-vâkı mezkûr kitablar veh-i meşrûh üzere emânet konuldu mezbûr Hatibe emânet konmazdan evvel mezbûr Acem gâh gâh şehre geldikte Muradiye etrâfında olan dükkânlarda mezbûr heybeyi

emânet kor idi cemi'miz biliriz dediklerinde ol zamanda mezbûr kitablar açılıb içinde hekk olunan mevâzi görüldü mü deyu mezbûrlardan suâl olundukta cevâb verüb ol zamanda kitabları kimesne açmayub ve ne kitabdır ve neye müteallıktır asla bir kimesnemiz mütearrız olmayub heybe içinde olan esbâb ile ma'an emânet konuldu vâki hâl bu minvâl üzere olmuşdur deyû şehâdet eylediklerinde mezbûr Acem ne makûle kimesne idi deyu suâl olundukta bazı kimesneler cevab verüb ak sakallu orta boylu Selman nâm bir şahs idi Çirmen Kazasında Deli İlyaslı nâm karyede imam olub mezbûr oğlanı idlâl edüb gidüb yine şehre geldikte Yıldırım mahallesinde sâkin bir silâhdâr ile âşinâlık edüb birkaç günden sonra ânın dahi Pervâne nâm bir oğlanın idlâl edüb çıkup gitti. Ol zamandan beru mezbûrun asla nâm ü nişânı ma'lûm olmadı dediklerinden sonra imâret-i mezbûre mütevellisi ve kâtibi taleb olundukta mütevellî evkaf üzerine gitmiş bulunmağın anlardan istifsâr müyesser olmayub kâtib ihzâr olunub suâl olundukta ol dahi vech-i meşrûh üzere emânet konulmuşdur deyû cevâb verüb ba'dehu mezbûr kitablar mezkûr Hatibin idüğün ve ba'zı mevâziin kendü hekk ettüğün bildirür kimesneler taleb olunub ber müceb-i emr-i şerîf tamam dikkat ve ihtimâm üzere amme-i ehl-i beledi nidâ ettirilüb husus-ı mezbûr suâl olundukta zıkr olunan kitablar mezbûr Hatibin idüğün ve bazı mevâziin kendü hekk ettüğün bildürür bir kimesne bulunmayıcak mezbûr Küçük Vâize suâl olunub mezbûr kitablar hususunda husumet ve nizâ'ın var mıdır ve bu müselmânların şehâdetlerine ne dersin ve işbu teftişe sözün var mıdır ne dersin hakk-ı sarîhden udûl fehm ettün ise gâibâne söyleyeceğün huzurumuzda söyle deyicek mezbûr Vâiz amme-i müslimîn mahzarlarında cevâb verüb işbu teftiş hak üzere teftiştir buna kemâl-i rıza ile irzâyım hakdan udûl olunmamışdır kitablar hususunda asla sözüm kalmadı deyicek cemâ't-i müslimînin mezbûr kitablar hususunda vâki' olan şehâdetleri hîn-i kabulde vâki' olub mezbûr Hatibin kitablar hususunda beratı zâhir ve mukarrer oldu.

Vârid olan hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ihtirâmın mazmûn-ı sa'adet irtisamında mezkûrlar rafz ve ilhâda müteallık kelimât etmişler midir? Bî garaz müselmanlar mezkûrların haklarında ne vechle şehâdet ederler fı'l-vâki Sünni ve mütedeyyin kimesneler olmayub dimağları muhtell olmağla i'tikadlarında dahi hâle olub rafz ve ilhâdları mukarrer ise ki şer'le sâbit ve zâhir ola ve şehâdet edenler ve müzekki olanlar tamam âdil kimesneler ola sübût ve zuhûr bulduğu üzere hakikat-i hallerin mufassal ve meşrûh yazub ve şehâdet edenleri ve tezkiye olanları dahi isimleri ile yazub ilhâdı sâbit olanları mukayyed ve mahbûs çavuşuma teslim edüb dergâh-ı muallâma gönderesiz deyu fermân olunmuşidi imtisâlen li'l-emri'l-celîl mezbûr Küçük Vâiz'den suâl olunub işbu Hatib Emir'in rafzı ve zendekasına müteallık husumetin var mıdır

denilüb ve amme-i halka nidâ olunub mezbûr Hatib'den ol makule kelimât işitmiş kimesneler var mıdır var ise gelsünler şehâdet eylesün denildikte mezbûr Vâiz Emir benim şahidlerim vardır işbu Hatib Emir hâşâ İmâm-ı A'zâm Yezidin müftisidir demişdir dedikte mezbûr Hatib hâşâ ben bu kelimâtı etmedim deyu inkâr ile cevâb vericek Mehmed Ağa mahallesinden Seyyid Ali bin Seyyid Yusuf nâm kimesne gelüb işbu Hatib Emir altı yıldan mukaddem bir kere benim yanımda bir kitab okuyub İmâm-ı A'zâm Yezid'in müftisidir dediğine şehâdet ederim dedikte mezbûr Hatib şâhid-i mezbûr şehâdet-i zûr ile müttehmdir deyicek mezbûrun ahvâli [3] ehl-i beleden istifsâr olundukta hâliya Hüsamiye müderrisi olan Mevlânâ Sinan mezbûrun muvâcehesinde takrir-i kelâm edüb İşbu Seyyid Ali bana gelüb dedi ki bazı kimesneler Hatib Emir hususunda beni şehâdete da'vet edüb kadıdan sana cihet alıverelim deyu va'd eylediler ânınçün varub şehâdet etsem gerekir yoksa fı'l-vaki ben ne ânı bilürem ve ne bunu bilürem dedi deyu mezkûrun yüzüne şehâdet eyleyecek mesfûr Seyyid Ali'den bu kıssa vaki'midir deyu suâl olundukta cevâb verüb fı'l-vâki eyle olmuşdur deyu merkûm müderrisi tasdik ve cem'-i kesir mahzarında nefsini tekzib edüb ben bir divâne kimesneyim nesne bilmezim deyüb şehadetten rüçû' edicek bî garaz müselmânlardan cemm-i gafir gelüb mezbûr Seyyid Ali [...] divâne kişidir şehâdete ehliyeti yokdur tahrîke tâbî' olmuşdur bî günâhdır deyüb her biri şehâdet ettikte şâhid-i mesfûr bî'l-külliyeye şehadetten sâkit olub mezkûrun şehadetten sükûtuna merkûm Küçük Vâiz dahi mukırr ve mu'terif olub asla şehâdete liyâkati yok imiş dediğine amme-i ehl-i meclis işhâd olunub tahrîr olundu.

Bâ'dehu sâlifü'z-zikr Vâiz'e suâl olunub dahi şahidlerin var mı denildikte Edirne kurbünde Korucu köyü imamı Hasan bin Abdi nâm kimesneyi ihzâr edüb suâl olundukta mezbûr Hatib Emir muvâcehesinde şehâdet edüb işbu Hatib bizim köyümüze gelüb esnâ-yı musahabette bana suâl edüb ne diyârı gördün dedükde ben dahi cevâb verüb bazı meşâyih hizmetinde olub diyâr-ı Arabda Nasriyye derler bir tâife vardır anlarda oldum didüğümde başında saadet var imiş ki sen anları görmüşsün Nasir ol kimesne idi ki Hazret-i Ali bir meyyite duâ eyleyüb hayat buldukta sen muhakkak tanrısın yâ Ali demişdir anlar hak mezhebdır makbul taifedir dedi deyicek mestûr şâhiden suâl olunub mezkûr Hatibden bu sözü işideliden beru ne mikdâr zaman olmuşdur denildikte iki yıl vardır deyicek mezkûr Hatib inkâr ile cevâb verüb ve şâhid-i merkûma vâcibât-ı İslâmiyeden bazı umûr-ı diniye suâl eyledükte aslâ cevaba kâdir olamayıcak mesfûr Hatib takrir-i kelâm edüb merkûm şâhid sâdıkt olduğu takrirce Nasr şirk-billâh etmiş iken ânı ta'zîm ve kabul eylemek dahi rıza bî's-şirkdir bu hod hukukullahdandır fetvâ-yı şerife vardır ki hakkullaha şehâdette

şâhid bilâ öwr bir ay terk-i şehâdet eylese şehadetten sâkit olur mezbûr şahid Edirne civârında Korucu nâm bir köyde sâkin olub hükkâm-ı şer'-i şerîfden ba'îd olmayub ve ben dahi bu şehirde sâkin olub a'zâr-ı şer'iyyeden bir mâni' yok iken iki yıldan beru bu şehadetten sâkit olub mütekâdim olmağla şehadetten sâkit olur deyu cerh ettükte mezbûr şâhiddin suâl olundukta karye-i mezbûrede sâkin olduğuna itirâf edüb terk-i şehâdete öwr-i şer'î dahi beyân edemeyüb kendü ikrarıyla tekâddüm mukarrer olduğundan gayrı İbrahim Paşa Mahallesinde Ahmed bin Musa nâm kimesne gelüb mesfûrun muvâçehesinde takrir-i kelâm edüb işbu İmâm Hasan'ın köylerinde bir ferâcem zâyî' olmuş idi tecessüs ve tettebbu' ederken mesfûr imam bana bir filori verirken ferâcen hususunda varub sana şehâdet-i edivereyim demişdir asla ferâcemi bilmez iken şehâdet-i zûra ikdâm eyledi ben men' eyledim dedükte mesfûr şâhidin şehâdete istihkâkı olmayub adâletten sâkit olıcak mezbûr Küçük Vâiz dahi mezkûrun adâletten sükûtuna mu'terif ve râzı olub amme-i ehl-i meclis bu hususa dahi işhâd olunub tahrir olundu.

Bâdehu mezbûr Vâiz Küçük'den suâl olunub tekrar şâhid taleb olundukta Hacı İslam mahallesinden Nasuh bin Sa'dî nâm kebkeb biri gelüb bi'l-muvâçehe şehâdet edüb işbu Hatib Emir benim yanımda dedi ki otuz yıldır serseri gezerdim hak dini şimdi buldum ve bildim hadis istersen benden dinle sevâb istersen gayrıdan işittüğün hadisi ocağına yak Kızılbaşın ikrarı var ameli yok bunların ameli var ikrarı yok Aişe Ana bir kuru ağaçtır andan nesne bitmez dedi deyu şehâdet edicek merkur Hatib'den bu sözleri ne zamanda istima' ettin deyu suâl olundukta bir buçuk yıl mürûr etmişdir deyüb ve mesfûr Hatib'den suâl olundukta hâşâ bu makûle kelimât benden sâdir olmamıştır deyu inkâr ile cevâb vericek mezbûr şâhidin şehâdet ve takriri tahrîr olunub tekrar suâl olundukta bazı mevâdda muhalif ve mütenâkis söylemeğın mezbûrun ahvâli ehl-i vukuf ve bi' garaz müselmânlardan suâl olunsun deyu Hatib taleb eyledükte mesfûrun hâlin bilür kimesnelerden suâl olundukta şehirde İhtisâb Emîni olan Sinan Ağa ve Yakub Halife ve cemm-i gafîr gelüb mezbûr Nasuh bundan akdem müselmânlara bey' ettiği kebkebe merrâren noksanı bulunub cerimesi alınmıştır mezbûr şehâdet-i zûr ile müttehem olmağın ol zamanda ahd etmiş idi ki min ba'ad asla bir husûsda şehâdet etmem ve her ne şehâdet edersem şehâdetimde kâzib [4] olam demiştir dedüklerinde mesfûr dahi mezbûrları tasdik edüb fi'l-vâki eyle olmuşdur dedüğünden sonra mezbûrun ahvâli çarşusu halkından istifisâr olundukta Yiğidbaşlıları olan Hacı Bâli bin Ali ve Kethüdâları olan Hasan bin Ivaz ve Hacı Memi bin Ali ve amme-i ehl-i hirfet ve hâriçten Sinan nâm Şeyh ve Durmuş Halife bin Ali nâm mütevellî merkûmun muvâçehesinde şehâdet edüb mezbûr Nasuh çarşunun

muzhik ve bî nevâsıdır edâni ve erâzil-i nâsdandır ve ekser zaman satduğu metâi eksik satar ve haramdan ictinâb eylemez şehâdete lâıyk değildir deyub ve Abdurrahman bin Hızır nâm kimesne dahi gelüb bundan akdem mesfûr Nasuha ben suâl edüb Hatib hakkında seni yalan şehâdet eder derler teşhirden hafvın yok mudur niçün yalan şehâdet edersin dedüğümde merkûm Nasuh cevâb verüb benim cânım Vâiz Emirın yoluna kurbân olsun teşhir kande kaldı demişdir ettiği şehâdet taassub ve nisbet üzeredir deyicek meclisde hâzır olan müderrisîn ve sâir müslimîn mesfûr şehâdete lâıyk değildir deyüb mezbûr Nasuh adâletten sâkit olıcak merkûm Vâiz Emir dahi mesfûrun adâletten sükûtuna mu'terif olub bu maddeye dahi amme-i ehl-i meclis işhâd olunub tahrîr olundu.

Bâ'dehû mezbûr Vâiz Emir'den tekrâr yine şâhid taleb olundukta Hacı Hoşkadem Mahallesi İmamı Veli bin Hüseyin nâm kimesneyi ihzâr edüb suâl olundukta bi'l-muvâcehe edâ ve şehâdet edüb mezbûr Hatib hâşâ çehâr yâra sebb edüb eimme-i erba'a yezidlerdir demişdir. Ve kelâm-ı kadim otuz iki cüz idi iki cüz'ü Hazret-i Ali medhinde idi Yezîd ânı kaldırdı dedüğüne şehâdet ederim dedikte mezbûr Hatib Emir cevâb verüb hâşa ve hâşa ben bu kelimâti söylemedim deyicek mezbûr şâhide suâl olunub bu sözleri Hatibden istimâ edeliden beru ne mikdâr zaman mürûr etmiştir denildikte tahminen beş altı ay vardır mesfûr Hatibin karındaşı hatunu fevt olduğu zaman idi dedükte mezbûrun dedüğü zamanı hazır olan müselmânlar hesâb eylediklerinde bir buçuk yıldan ziyâde bulunub kizbi zâhir olıcak mesfûr Hatib takrir-i merâm edüb Kur'an-ı kerîm mushâf-ı şerîfede bilâ ziyâde velâ noksan mâbeyn el [...] nakl-i mütevâtîr ile menkul olan kelâm-ı münzel ve mahsus iken bundan ziyâde Kur'an'dan iki cüz'ü dahi var idi Hazret-i Ali hakkında inzâl olundu idi demek hâşa Cenâb-ı Rabbi'l-erbâbihi celle ve teâlâ isnâd-ı ekâzib ve iftirâ etmektir bu hod hakkullahdır mezbûr şâhid ile ikimiz bir şehirde olub hükkâm-ı şer'-i şerîf yanımızda iken mezkûr şâhid bi gayr-ı öZR bir buçuk yıl terk-i şehâdet etmekle şehadetten sâkit olmuşdur deyu cerh ettükde şâhid-i mezbûrdan suâl olıcak şehirde sâkin olduğuna i'tirâf edüb ve terk-i şehâdete dahi öZR-i şer'î beyân edemeyüb kendi itirâfı ile tekâdüm mukarrer oldukta mesfûr şâhiddin sual olunub evâmir-i dindir niçün sükût ettin denildikte cevâb verüb ne gerekse olsun benim ne maslahatıma yayar deyüb [...] emr-i dîn ettükte mezbûr Hatib merkûmun ahvâli müselmânlardan suâl olunsun dedikte Dârü'l-Hadis Ser-Mahfli Muslihiddin gelüb işbu Veli emânete istihkâkı olmayub emânetin satun almıştır deyu şehâdet edüb ve Hoca İlyas Mescidi imamı Pirî Halîfe bin Veli ve Hasan Halîfe bin Hamza nâm hatib dahi gelüb işbu Veli bazı kimesnenin cihetin satun alub ve asla haramdan tenezzüh ve tehâşi etmedüğünden

gayrı Vâiz Emire ihtisâs ve îânet üzere olub sâbika tilmiz-i hassı olmağın şehâdeti mücerred tassub ve nisbettir deyu yüzüne şehâdet eyledüklerinde mezbûr Veli adâletten sâkıt olub Vâiz Emir dahi mezkûrun adaletten sükûtuna mukırr ve mu'terif olub bu hususa dahi amme-i müslimîn işhâd olunub mezkûr Vâiz Emir'den tekrâr şâhid taleb olundukta ihzâr-ı beyyine için üç gün mühlet taleb eylemeğın mühlet verilüb mâ hüve'l-vâkı vuku'u üzere tahrîr olundu.

Ve sâniyen ber müceb-i hükm-i şerîf-i cihân-muta' mezbûr Müderris Rûşenî dahi ihzâr olunub teftiše şürü olundukta mesfûr müderris Muslihiddîn'den suâl olunub işbu mektubu mezkûr Rûşenî mi yazdı ve yazduğun görmüş bilür müselmânlar var mı da'vet eyle gelsünler şehâdet eylesünler denildükte cevâb verüb şâhidlerim bunda yoktur İstanbul'dadır ve hem bu hükm-i şerîf mukaddem yazılıb bizim hususumuz bunda Edirne'de görülmek fermân olunmuş iken Kadıasker Efendi yine ferâgat olundu bunda Divân-ı Âlide görülecek oldu deyu haber vermişdir deyü vârid olan hükm-i şerf-i âlişân ile teftiše rıza göstermeyüb bu nizâ üzere iken hikmet-i ilahi bu hususun [5] teftiş ve tafahhusu için bu hinde ittifak Şücâ' Çavuş elinden tekrâr hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ımtisâl vârid oldukta mezbûr Muslihiddin cevaba kadir olmayub mülzem ve nâ çâr olub bî'z-zaruri teftiş lâzım olıcak mezkûr Muslihiddîn ve Küçük Vâiz sâbika Kadıasker olan Abdurrahman Efendi imzâsıyla mümzâ bir hüccet ibrâz edüb ikisi dahi zıkr olunan hüccetin imzâsın meclisde olan müderrisîne gösterüb görün işbu imza hattı ol mektûb hattına muvâfıkdır bu imzâ Rûşenî'nindir mektubu dahi ol yazduğı mukarrerdir deyicek meclisde hâzır olan müderrisîn ve ulemâ imzayı gördüklerinde Abdurrahman Efendi imzası idüğü zâhiren mukarrer olıcak amme-i nâs mahzarlarında mezbûrların kizb ve cehlleri zâhir olub mebhût ve mütehayyir olub hata etmişiz demeğe başladılar.

Bâ'dehu mezkûr Muslihiddin tekrâr Rûşenî üzerine dâ'va edüb işbu Rûşenî sâbika Kadıasker Efendi huzurunda işbu hüccetin hattı benim hattımdır demiştir. Mektûbun hattı ile tatbik ve tevfiğ olunsun deyicek mezbûr Rûşenî inkâr edüb hâşâ ne bu benim hattımdır ve ne Kadıasker Efendi huzurunda ikrar ettim dedükte bu husus Vâiz Emir'den suâl olıcak cevâb verüb Kadıasker Efendi huzurunda mezbûr Rûşenî'den bu ikrâr vâkı olmadı deyu mesfûr Muslihiddîn'i tekzib edüb ve Ali Çavuş dahi ol zamanda Kadıasker Efendi meclisinde ben dahi hâzır idüm Rûşenî'den bu hüccet husûsunda ikrâr vâkı olmamıştır deyu ol dahi tekzib ettükten sonra mezkûr mektûb ile mezbûr hüccetin hattı ihtimâmen tatbik ve tevfiğ olundukta asla münâsebet ve müşâbeheleri bulunmayub bu arada meclis-i âher olub mâ hüve'l-vâkı tahrîr olundu.

Bâ'dehu tekrar akd-i meclis olunub geru ulemâ ve müderrisîn ve amme-i müslimîn mahzarında teftiše şürû' olundukta mezbûr Vâiz Emir'e suâl olunub ihzâr-ı beyyine için üç gün mehil verilmiş idi mühlet tamam oldu şahidlerin ihzâr ettün mi denildikte cevâb verüb mezbûr hatib hususu için şahidler tetebbu' ettim şahid bulmadım deyicek geru merkûm Vâiz'e ihzâr-ı beyyine için mühlet ve ruhsat verilüb birkaç gün dahi mürûr edüb mezbûr Vâiz asla bir şahid bulmayıcak bununla kanaat olunmayub mezbûr hatibin ahvâli için amme-i halka nidâ olunub işbu hatib hakkında ne dersiniz ilhâd ve rafzı ve sâir şer'-i şerîfe muhalif ef'âl ve akvâlin bilür kimesne var ise gelsünler mühimmât-ı umur-ı dindendir bilüb ketm-i şehâdet eyleyenler yevm-i ahirette mes'ul ve muakeb olmak mukarrerdir deyu halka tenbih edüb merrâren dâ'vet olunub suâl olundukta amme-i nâs çağrışub hâşâ ve hâşâ işbu Hatib Emir'i diyanet ve salah ve zühd ve takva ehli bilürüz asla ilhâd ve rafzına müteallık ahvâlin bilmeziz deyub ve bi'l-cümle mezbûr hatib hususunda mezkûrlardan gayrı şahid bulunmayub ve mezbûr şahidler âdil farz olunsalar dahi zendeka hususunda iki şahid müttefikü'l-lafz ve'l-mâ'ni bir maddede cem' olmayub nisâb-ı şehâdet tamam olmadığı ve mezbûr hatib hâşâ bunlar benden sâdır olmamışdır deyu hâkimü'ş-şer' yanında kable'l-ahd sâbika tevbe ve istiğfâr eylediği Dârü'l-Hadis mütevellisi Kemâl Bey ibn Osman ve Seyyid Sinan bin Sâid Hamza ve Mustafa bin Mehmed nâm müselmânlar şehâdetleri ile sâbit ve zâhir olub mâ hüve'l-va'ki tahrîr olundu.

Bâ'dehu ber müceb-i emr-i şerîf-i âlişân mezbûr Rûşenî yine ihzâr olundukta Müderris Mushihiddin'e geru suâl olunub mektuba müteallık dâ'va ve şahidlerin var mı denildikte cevâb verüb mektubu kendü yazub veyahut yazduğun itirâf ettüğüne şahid aradım asla bir şahid yoktur dedikte bu mertebe ile kanaat olunmayub amme-i ehl-i beledi nidâ ettirilüb müselmânlar ol mektubu Rûşenî yazduğun veyâhud yazdum deyu ikrar ettiğün bildirür kimesneler var mı gelsün şehâdet etsün deyu dâ'vet olundukta ol meclisde hâzır olan nice bin kimesneden bir kimesne gelüb bilürüm demeyüb ammeten çağrışub hâşâ ve kellâ görmedik ve itirâfın dahi bilmeziz deyu cevâb verüb ve vârid olan hükm-i hümayunda mezbûr Mushihiddin ve Vâiz Emir Divân-ı âlide mezbûr Rûşenî'nin ilhâdına ve nâ ma'kûl ef'âline şehâdet ettiler deyu mestûr ve mukayyed olmağın mezbûrlara suâl olunub mezkeûr Rûşenî 'nin ilhâdına ve nâ mâ'kûl ef'âline sâbika şehâdet etmişsiz yine şehâdet eyleñ ve gayrı şahidler var ise getirün şehâdet etsünler denildikte ikisi dahi mazmûn-ı hükm-i şerifi inkâr edüb biz Rûşenî'nin ilhâdına ve nâ mâ'kûl ef'âline İstanbul'da şehâdet [6] etmedik ve hâlâ dahi şehâdetimiz yoktur mezbûrun ilhâdına ve rafzına şahidlerimiz dahi yoktur dediklerinden sonra yine merrâren halka nidâ olunub Rûşenî 'nin ilhâd ve rafzın ve nâ meşrû' ef'âl ve akvâlin bilür kimesneler var

mi gelsün şehâdet eylesün bilüb şehâdet etmeyenler yerm-i ahirette suâl olurlar denildikte cem'isi çağrışub *hâşâ ve hâşâ mezbûrun ilhâd ve rafzın ve nâ meşrû' efâlin görmedik onbeş yıldan ziyadedir şehrimizde olur asla şer'-i mutabhara muhalif evzâ' ve etvârın görmedik* deyu her biri eyülüğüne şehâdet edüb bu hususta mezbûra bühtân-ı azîm olmuştur didüklerinde mâ hüve'l-vâki ber müceb-i emr-i âli tahrîr olundu.

Ve sâlisen hük-m-i şerîf-i cihân-mütâ' *Vâlihî'nin ilhâdın bilür kimesneler var mıdır gâibâne müselmânlardan suâl edesün* deyu fermân olunmağın imtisâlen li'l-emri'l-celîl amme-i halka nidâ ettirilüb *Vâlihî'nin ilhâd ve fîskın bilür kimesne var mıdır gelsün haber versün* denildikte kâffe-i ahâli-i belde çağrışub *Hâşâ ve kellâ Vâlihî 'nin rafz ve ilhâdın bilmeziz ve şer'e muhalif hâlin dabi bilmeziz mezbûr Vâlihî bir âlim nâsıv ve ehl-i fazl kimesne olmağın işbu Vâiz Emir baseden ve taassuben bu makule makasid isnâd eyledi hâşâ ki ânda bu makule fesad ola bu Vâiz Emir'in mâ tekaddemden sanîa-i me'lûfu şehrimize gelen ulemâ ve sulebâ ve mevâlî ve fuzâlâya tassub ve based edüb her birine envâ'-ı ıvûb isnâd edüb adâvet ve ezâ ve husumet ve dâ'va edüb anlar dabi bunun ezâ ve cefasına tahammül edemeyüb bi'l-ferden şehrimizden firâr ihtiyâr ederler sâbıka şehrimize Tâlib Mubiddin nâm bir ehl-i ilm Vâiz gelüb müselmanlara nasîbat üzere iken mezkûr Vâiz merkûma buğz ve taassub edüb rencide edüb ferâgatine sebeb oldu ve Sinan Çelebi nâm bir ehl-i fazl Vâize dabi based ve adâvet edüb âhir şehirden gidüb İstanbul'da Yeni Sultan Mehmed'de Vâiz olub ânda refât etti ve İbsalâh Kemâl Halife ve Nureddin Halife ve Kırkkenisali Ahmed Çelebi ve ba'zı bunların emsâli nice ehl-i fazl Vâizler ve nâsıvlardan her biri ki Edirne'ye gelmiştir cem'isi işbu Vâiz Yahya'nın bed lisanından müteezzî ve müteellim olub buğz ve adavetten bî hüzur olub ırzın pâyımâl etmemek için mezbûra mukabele etmeyüb çıkub terk-i diyâr etmişlerdir dâima ulemâ ve sulebâya buğz ve adâvet üzeredir deyu amme-i nâs mezbûr Vâiz'in yüzüne şehâdet eyledikleri tahrîr olundu.*

Bâ'dehu rikâb-ı hümayuna sunulan ruk'ada mezbûr Vâlihî'nin şürb-i hamr ve sâir hevâsın Edirne'de Dârü'l-Hadis mütevellisi Kemâl Çelebi bilür deyu mestûr olmağın mezbûr Kemâl Çelebi'ye husus-ı mezbûrdan suâl olunub *Vâlihî hakkında ne dersin şehâdetin nedir* denildikte cevâb verüb *hâşâ ben Vâlihî 'nin fîsk ve fesadına muttalî' değilim şehâdet dahi etmezem bu hususda bana iftirâ olunmuştur* deyu bi'l-muvâcehe tekzîb edicek mezbûrlar mebhût olub asla cevaba kadir olmadılar bâdehû mezbûr Rüşenî ve Hatib mesfûr Vâiz Emir muvâcehesinde takrir-i kelâm edüb *sen sâbıka Vâlihî Hacc-ı şerîfe gittiği zamanda bile gönderi çıkub müfârekât olunduğu yerde mezbûr Vâlihî ile muânaka edüb kin ve kibr bu arada kalsun sen benim oğlumsun deyu mezbûr ile baruşub â'dâvet ve kini mâbeynimizden götürelim demedin mi şimdi âna izhâr-ı â'dâvet edüb mülhid dersin* dediklerinde mezbûr cevâb verüb *ben âna*

çıkmadım ve ânunla görüşüb muânaka dahi etmedim deyu inkâr edicek a'yân-ı şehrin bî garaz müselmânlarından Mütevelli Safer Çelebi bin Ahmed ve Bâli Çelebi bin Hacı Ali ve İmam Ivaz Halife bin Ali ve Hayreddin Beğ ve Hüseyin bin Mustafa ve Safer Halife bin Abdüllatif el-İmam ve Durmuş Halife bin Ali el-Mütevelli ve Hasan Halife bin Hayreddin el-İmam ve Behram Halife bin Hasan el-İmam ve Safer bin Ramazan ve Mahmud Çelebi bin Hacı Ali ve Pir Mehmed Çelebi bin Veli el-İmam ve Seyyid Mahmud bin Seyyid Ahmed ve Abdülkerim bin Ali ve Dede Mehmed bin Hasan e't-tayyib ve İbrahim bin Hasan el- Vâiz ve Yakub Halife bin Mustafa el-İmam ve Seyyid Ahmed bin Seyyid Hasan ve Mustafa bin el-Hac İshak ve Seyyid Ali bin Seyyid Hüseyin ve Ali bin Hacı Dâvud ve Seyyid Mustafa bin Seyyid Mehmed ve Hacı Mustafa bin İlyas ve Mustafa bin Kâsım nâm kimesneler ve bunlardan gayrı nice bî garaz müselmanlar dahi gelüb mezbûr Vâiz muvâcehesinde her biri şehâdet edüb işbu Vâiz Emir Vâlihî hacc-ı şerîfe gittiği zamanda gönderi çıkub bir iki fersah bile gidüb müfârekat zamanında mezbûr ile muânaka edüb sen benim oğlumsun sıhhat ve selâmet ile var gel kin ve kibr bu mahalde kalsun deyüb duâ edüb ayrıldılar [7] deyu cem'isi mezbûrun yüzüne şehâdet ettiklerinde mezbûr cevaba kadir olamayub tekrâr halka nidâ olunub Vâlihî hakkında ne dersiz ilhâd ve fıskın bilür görmüş kimesneler var mı gelsünler denildikte cem'isi tekrâr çağrışub mezbûrun asla rafz ve zendekasın görmedik dediklerinden sonra mezbûr Vâiz Emir'e suâl olunub sâbika Vâlihî üzerine da'vâ ettüğünde şer'le sâbit olmuş husus var mıdır denildikte cevâb verüb sâbika Perviz Efendi davamı istimâ etmeyüb Vâlihî 'yi himâyet edüb kaçırıldı sonra Emir Hasan Efendi dahi sıyânet edüb dinlemedi deyicek hâzır olan müselmanlar ammeten mezbûrun muvâcehesinde edâ-i şehâdet edüb Perviz Efendi meclis edüb Vâlihî ahvâlin tafahhus eyledi üzerine şer'le asla nesne sâbit olmadı ve Emir Hasan Efendi dahi Vâlihî hususu için iki def'a meclis eyledi mezbûrun ahvâlin teftiş ettükte anlarun meclisinde dahi asla bir nesne sâbit olmadı dediklerinde müşârunileyh Emir Hasan Efendi'nin bu husus için bir mektubu gelmiş imiş açılıb görüldükte Vâlihî ahvâli için şehre varıldığı zamanda iki def'a meclis eyledük mezbûr Vâlihî üzerine şer'le bir nesne zâhîr olmadı deyu mestûr bulunicak mezbûr Küçük Vâizin ol hususda dahi kizb ve iftirâsı zâhîr olub asla cevaba kadir olmayub vâki' hâl ber müceb-i fermân-ı vâcibü'l-imitsâl mufassal ve meşrûh tahrîr olundu der fi'l-hâmis ve'l-ısrîn min şehri- Rebîü'l-evvel min şuhûr-i sene ihdâ ve seb'in ve tis'amiye

ŞÜHÛDÜ'L-HÂL

<p>Kıdvetü'l ulemâ ve'l- müderrisîn Mevlânâ es-Seyyid Ahmed Efendi eş-şehîr be İbn Bağdâdî el-Müderris be Medresetü'l-Câmi-i Cedîd</p>	<p>Umdetü'l-fudala ve'l- mu'temedîn? Mevlânâ Mahmud Çelebi Efendi eş-şehir be İbn-i Samsûnî el-Müderris be Medresü'l-Câmi-i Cedîd</p>	<p>Üsvetü'l-ahâli ve'l- müderrisîn Mevlâna Hacı Çelebi Efendi el- Müderris be Medrese-i Çelebi</p>
--	---	--

<p>Mefharü'l- müderrisîn Mevlânâ Mehmed Çelebi el-Müderris be Medrese-i Câmi-i Atîk</p>	<p>Fahrü'l-ahâli Mevlânâ Sinan Efendi el- meşhûr be Asûri el-Müderris be Medrese-i Hüsâmiye</p>	<p>Fahrü'l-Kuzât Mevlânâ Lâli Efendi</p>	<p>Fahrü'l-akrân Kemâl Çelebi bin Osman el-mütevelli be mahalle-i evkâf-ı Dârü'l-Hadîs</p>
---	---	--	--

<p>Fahrü'l- emâsîl Kemâl Bey bin Abdülganî el-Askerî</p>	<p>Alâaddin Halife el-Hatîb fi' Câmi-i- Çelebi</p>	<p>Fahrü'l- emâcid Seyyid Mehmed Çelebi bin Seyyid Pir Mehmed el- Nâzır</p>	<p>Mehmed Bey bin Kasım el-Askerî</p>	<p>Pir Mehmed bin Veli el- İmam</p>
--	--	---	---	---

Fahrü'layân Sefer Çelebi bin Ahmed el-Mütevelli	Fahrü'l-emâsil Bâli Çelebi bin el-Hac Ali	Mahmud Çelebi bin Hacı Ali	Seyyid Şerefeddin bin Seyyid Ahmed	Fahrü'l- fudalâ ve'l- müderrişin Mevlâna Mehmed Çelebi bin el-merhûm Mevlâna Seyyidi el- müderriş be medrese-i Dârü'l-Hadis be Edirne el- mahmiyye
Seyyid Ali bin Seyyid Hüseyn	Fahrü'l-akran Şücâ' Bey bin Abdülmennân el-Askerî	Ali Beğ bin Abidin el- askeri	Seyyid Mustafa bin Seyyid Hasan	Fahrü'l-ahâli Mevlâna Mehmed Çelebi eş- şehîr be İbn Emir
Mefharü'l- eimme Mevlâna Hasan Halîfe el-İmam be Câmi-i Atîk	Muslihiddin bin Yusuf el-İmam be mahalle-i Mahmud Ağa	Hacı Sinan bin Abidin min Mahalle-i Hızır Ağa	Seyyid İbrahim bin Seyyid Halil	
Abdülvehhâb bin Hacı Safer Min Mahalle-i Fîruz Ağa	Mevlâna Hasan Halîfe bin Hamza el-Hatîb	Hasan bin Hayreddin el-İmam	[...]ü'l- emâcid Hasan Çavuş ibn Abdülvâhid	

Ve hîn-i teftişte Üsküfçü Hızır mahallesinden Hasan nâm kimesne gelüb işbu Hatib Emir ayağı altını iğneleyüb esâmi-i eshâb-ı kirâmı çivid ile yazmıştır el-an

mevcud ve mestûrdur dedükte mezbûr Hatîb bukâ ederek ediğın çıkarub ayağı altını gösterdükte asla ol makule resm ve eser olmayub kizb-i fâhişi zâhir olub niçün yalan şehâdet edersin denildikte ben bu hususa şâhid değılim sâbıka şehâdet eden Hacı Hoşkadem Mahallesi imamı Veli'den işittim idi deyu şehadetten rücû' edüb nefsin tekzîb edicek bi hasebi'ş-şer' ta'zîr lâzım gelmeğın te'dîb olunub ve hükm-i hümâyunda şühûd ahvâlinde tamam dikkat ve iht imam oluna deyu fermân olunamağın şühûd-ı mezbûre der-i devletten taleb olunmak ihtimâli fehm olunub her birinden kefil alınub mâ hüve'l-vâkı' tahrir olundu der fi't-tarihi'l-mezbûr

ŞÜHÛDÜ'L-HÂL

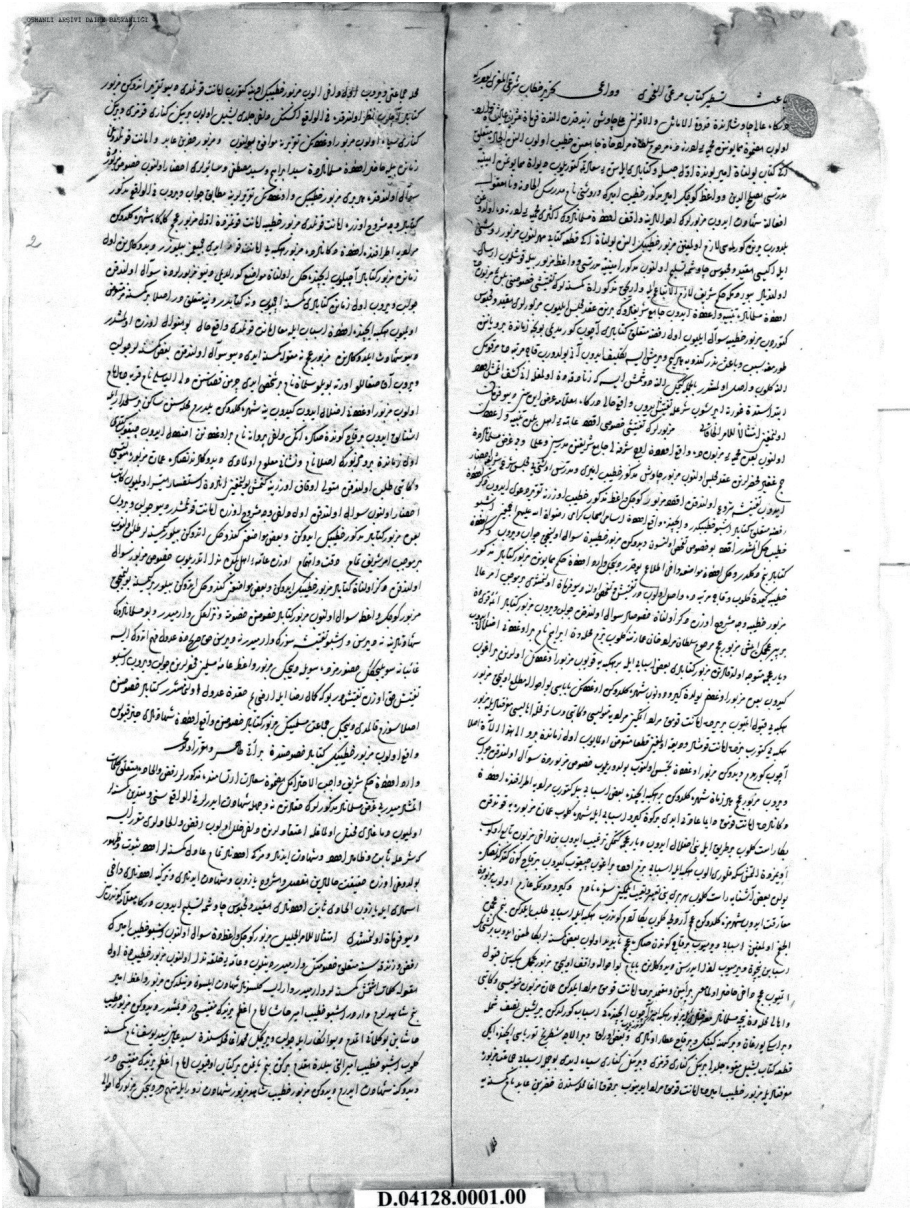
EŞ ŞÜHÛDÜ'L-SALİFÛN

Ve Mustafa bin Hasan	Ve Ali bin Mehemed	Ve Yahya bin Ali eş- şeyh	Ali bin Abdülevvel	Mehmed bin Sinan min Mahalle-i Murad Hân	Mustafa bin Hamza
Süleyman Çelebi bin Sinan Dede	Safer Halife bin Abdüllatif el-İmam	Abdülkerim Çelebi bin Ali min Mahalle-i Hâdim Temür [...]	Hızır bin Emrullah	Durmuş Halife bin Ali el- Mütevelli	
Mevlâna Yakub Halîfe bin Mustafa el- İmam	Hasan Bey bin Abdullah	Receb bin Hamza			

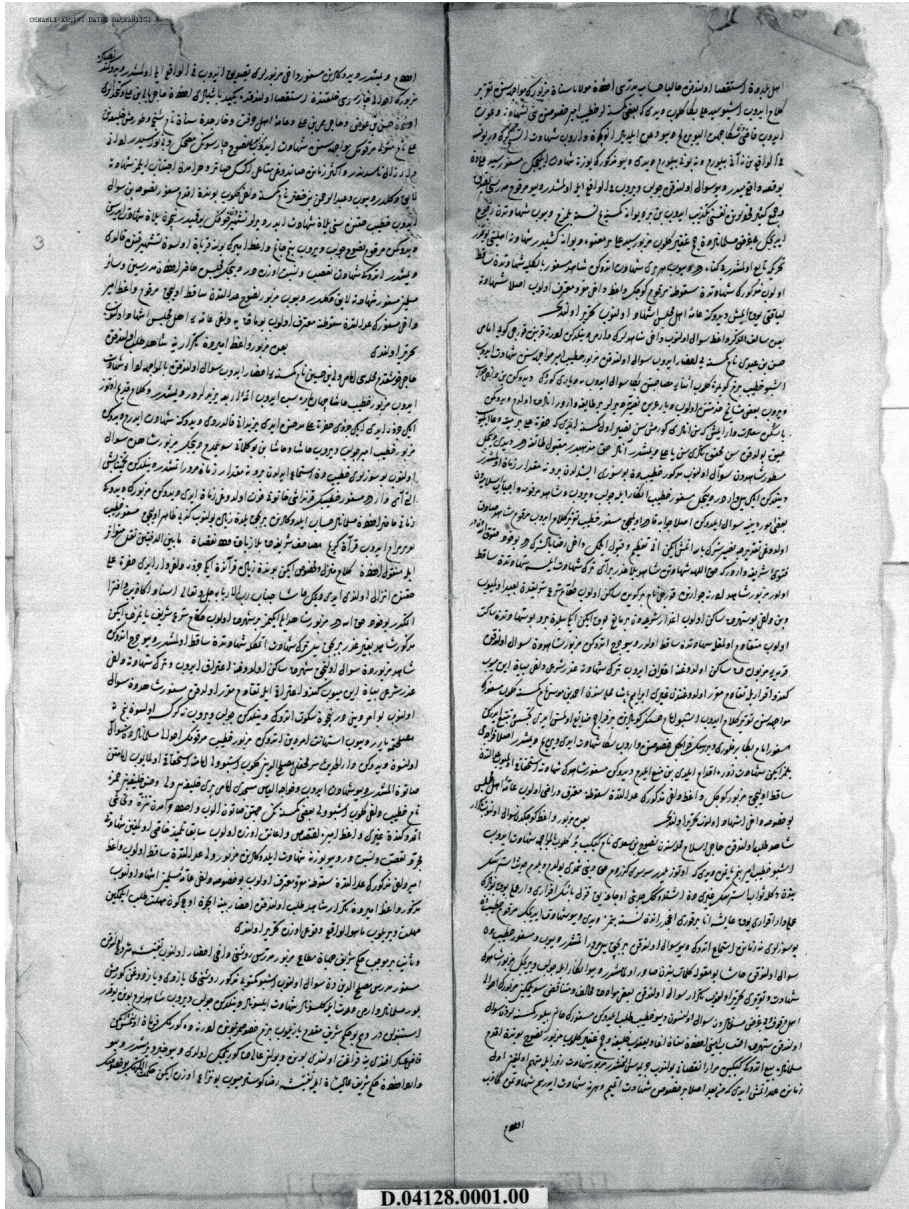
Ve gayrihüm mine'l-hazırîn

Ketebetül-me'mûr bi'l-emri'l-beyyine be teftişi'l-kaziyetü'l-mezbûre fihî Ahmed
el-Kadı be-dârü'n-nasr-ı Edirne el-mahmiyye

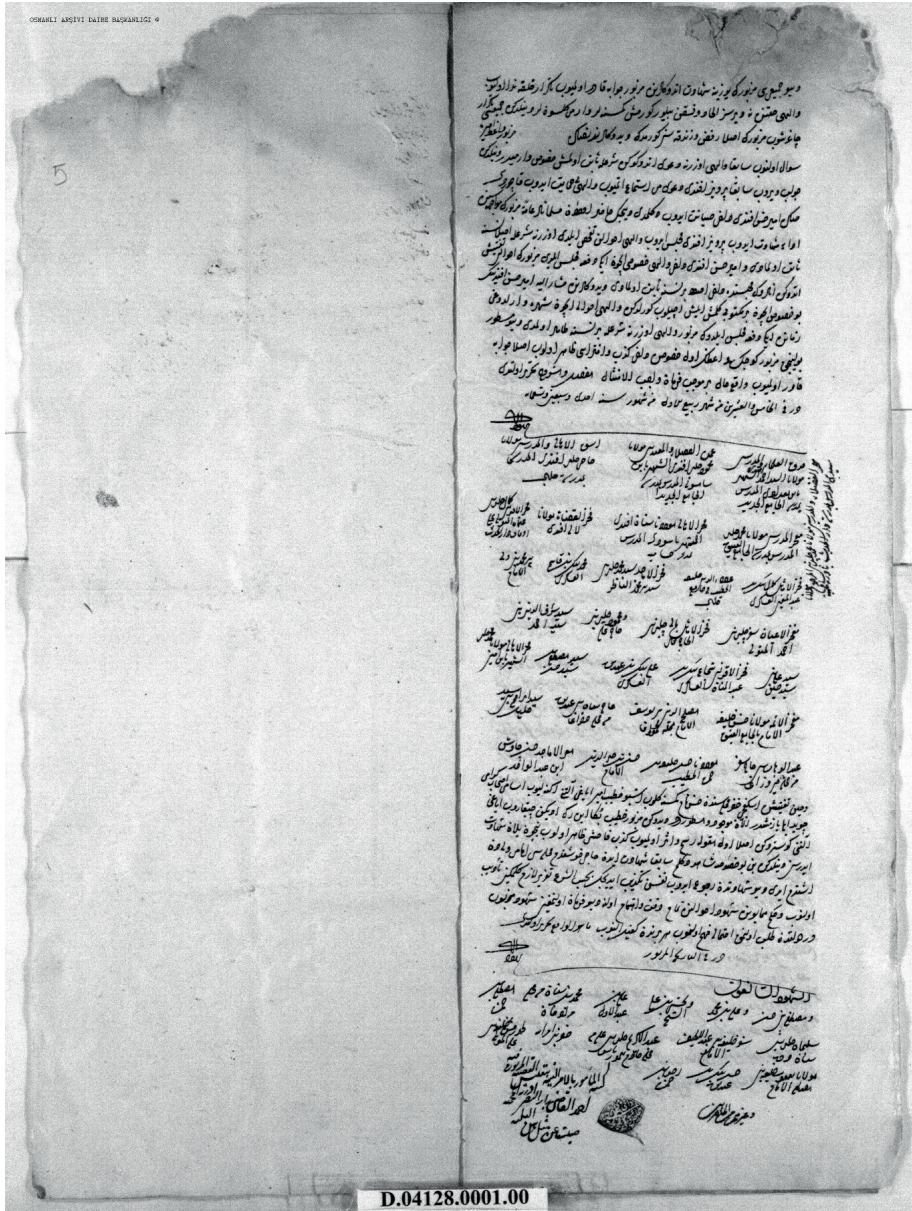
humiyet 'an misl-i hezihî'l-beliyye

D.04128.0001.00

D.04128.0001.00

D.04128.0001.00